

ŠTOVANJE MARIJE I NAUKA O MARIJI U RAZDOBLJU OD VI DO XI STOLJEĆA

MEĐUNARODNI IV MARIOLOŠKI I XIII MARIJANSKI KONGRES
U ZAGREBU 1971.*

Dr Adalbert REBIĆ

Od 6. do 15. kolovoza 1971. godine naš bijeli Zagreb, glavni grad Hrvatske, naše domovine, bio je u središtu svjetske kršćanske pozornosti. U njemu su se u tim danima održala dva značajna međunarodna skupa: od 6. do 12. kolovoza VI međunarodni mariološki, a od 12. do 15. kolovoza 1971. XIII međunarodni marijanski kongres. Ove je kongrese organizirala Papinska međunarodna marijanska akademija (= Pontificia Academia Mariana Internationalis, skraćeno PAMI) sa sjedištem u Rimu u suradnji s mjesnim Vijećem u Zagrebu. Na čelu te ugledne međunarodne ustanove nalaze se dva naša sunarodnjaka otac Karlo *Balić* kao predsjednik i otac Pavao *Melada* kao tajnik.

Zagreb je tih dana postao stjecištem najglasovitijih teologa, posebno mariologa, patrologa i povjesničara, s cijelog kršćanskog svijeta. U Zagrebu se tih dana sabralo 126 teologa koji su predstavljali nešto više od 30 narodnosti. Oni su samo na mariološkom kongresu održali ukupno 116 predavanja što je oko 2.100 tiskanih stranica, gradivo koje je dosad u 4 sveska objelodanjeno.

Na marijanskom kongresu bilo je nazočno pet kardinala (Šeper, Suenens, Wright, Oddi i Camberry), oko 50 biskupa te na marijanskom slavlju u Mariji Bistrici oko 500 svećenika i oko 150.000 do 200.000 vjernika koji su grijani žarkim zrakama sunca pobožno slavili euharistijsko slavlje na dan Uznesenja Blažene Djevice Marije. Euharistijsko slavlje su predvodili papin izaslanik Franjo kardinal Šeper zajedno s kardinalom Suenensom i zagrebačkim nadbiskupom Franjom Kuharićem te s oko 250 koncelebranata svećenika. Bio je to nezaboraviv prizor, prizor kakav se u nas još nikad nije mogao vidjeti, prizor kakav su inozemni teolozi i predstavnici drugih kršćanskih naroda jedva mogli zamisliti te je zato na njih ostavio posebno duboko dirljiv utisak.

Mariološki i marijanski zagrebački Zbor pronio je slavu grada Zagreba i cijele hrvatske države, koje je on glavni grad, diljem svijeta. Tri

* Ovaj je članak razrađeno predavanje koje je autor održao na Teološko-pastoralnom tjednu u Zagrebu 1974. o VI Međunarodnom Mariološkom i XIII marijanskom kongresu u Zagrebu god. 1971. U članku je obrađen samo VI mariološki kongres.

dana Zagreb, Hrvatska, i to socijalistička i u isti mah katolička Hrvatska, zauzimaše tiskani prostor u velikim svjetskim kako kršćanskim tako i onim laičkim novinama u velikoj mjeri. Veliki i mali narodi koje su obavještavali njihovi predstavnici o svemu što se zbivalo u Zagrebu i na Mariji Bistrici bili su ugodno iznenađeni i gotovo zapanjeni osobito nad onom srdačnošću i gostoljubivošću kojom je Bog u posebnoj mjeri obdario baš naš hrvatski narod, a kojom su predstavnici našeg naroda, i oni crkveni i oni politički, primali goste i s njima ophodili.

PAMI i dosadašnji mariološki i marijanski kongresi

Međunarodne mariološke i marijanske kongrese priređuje i za njihovo se ustrojstvo brine PAMI (= Pontificia Academia Mariana Internationalis) sa sjedištem u Rimu. Ta ugledna međunarodna ustanova djelo je našeg sina, sina Hrvatske, oca Karla *Balića* OFM. Otac Karlo *Balić* je naime 26. srpnja 1946. godine na Papinskom ateneumu ANTONIANUM, u Rimu, gdje je djelovao kao profesor, utemeljio *Franjevačko marijansko povjereništvo* (Commissione Mariana francescana = CMF) s ciljem da upravlja rad braće franjevac a k marijanskoj pobožnosti i k sve dubljem i boljem poznavnju Marije.¹ Poslije toga osnovao je na temelju tog Povjereništva *Marijansku akademiju* (Academia mariana) u kojoj je skupljao ne samo franjevačke mariologe nego i sve ostale stručnjake mariologije. Cilj je *Marijanske akademije* bio historijsko-kritičko istraživanje značenja Bogorodice, priređivanje nacionalnih i međunarodnih zborova, kongresa, sastanaka i predavanja o Mariji te izdavanje znanstvenih djela o Mariji. Prvi je primjerak te zbirke marijanskih studija bilo upravo djelo oca Karla *Balića*: *Joannis Duns Scoti theologiae marianae elementa*, Rim 1933. Do godine 1945. izašla su još četiri djela.

Budući da je Akademija postajala sve međunarodnija o. *Balić* je nazva *Academia Mariana Internationalis* (= AMI). Godine 1950. Sveta Stolica povjeri ocu *Baliću* i njegovoj Akademiji brigu oko organiziranja prvog mariološkog i osmog marijanskog kongresa koji se održavahu u Rimu prigodom proglašenja dogme o Marijinu uznesenju na nebo.² Tada otac *Balić* sebi pridruži kao suradnika i tajnika svog zemljaka i subrata iz iste dalmatinske provincije Presvetog Otkupitelja oca *Pavla Meladu*.

Prvi statuti AMI sastavljeni su godine 1951, kad se Akademija zvala još samo AMI, a kad je poslije dobila nazivni dodatak »Pontificia«³

1 Usp. Ismael BENGOCHEA, Manifestaciones del P. Melada, secretario de la Pontificia Academia Mariana Internacional al MIRIAM, u *Mirian* 4 (1973) str. 183—188.

2 Prigodom proglašenja dogme o Marijinu uznesenju na nebo PAMI je odigrala značajnu ulogu. Prvo, upriličila je i održala šest nacionalnih franjevačkih zborova o temi *Uznesenje Marijino* (u Italiji — Rim 1947, u Portugalu 1947, u Argentini za Latinsku Ameriku 1948, u Kanadi 1948 i u Francuskoj 1948). Tiskom je izdala sva predavanja tih zborova u šest svezaka u nizu *Studia mariana*. Drugo, objelodanila je četiri prva sveska iz zbirke *Bibliotheca Assumptionis BV Mariae*. Treće, pripremala je i vodila I mariološki i VIII marijanski međunarodni kongres u Rimu 1950. godine koji je završio time da je Papa proglasio dogmu o Uznesenju Marije na nebo. Usp. navedeni MIRIAM, str. 185—186.

3 Naslov »Pontificia« podijelio je Akademiji papa Ivan XXIII dne 8. prosinca 1959. s Motu proprio *Maiora in dies*, jer je Akademija do tada izvršno ispunila svoj zadatak.

(= Papinska) sastavljeni su godine 1960. novi statuti što ih je odobrio papa Ivan XXIII 4. srpnja 1960. »ad experimentum« na tri godine, a konačno ih je 6. srpnja 1964. odobrio papa Pavao VI, sada slavno vladajući Papa.

Akademija ima svog kardinala Zaštitnika; trenutačno je to kardinal Alfredo Ottaviani. Akademijom upravlja *Vijeće* koje je sastavljeno od predsjednika, tajnika i još šest članova.⁴ Akademiju sačinjavaju: 1) redoviti članovi (socii ordinarii)⁵ koje Vijeće bira među najpoznatijim svjetskim mariolozima a ne smije ih biti više od 80; 2) pridruženi članovi (socii cooptati)⁶ koje Vijeće u Akademiju udružuje bez izbora između svojih dopisnika, počasnih članova i dobročinitelja. U okviru Akademije postoji *Trajni odbor za održavanje međunarodnih marioloških i marijanskih zborova* (Comitato permanente per la celebrazione dei congressi mariologico-mariani internazionali) što ga je ustanovio dne 8. prosinca 1959. papa Ivan XXIII s motu proprio *Maiora in dies*. Trenutačno je predsjednik tog Odbora kardinal Joseph Léon Suenens, potpredsjednik je i tajnik o. Karlo Balić a podtajnik o. P. Melada. Članovi Odbora su biskupi i nadbiskupi, njih deset na broju, među kojima je i naš zagrebački nadbiskup Franjo Kuharić i biskup Beovich, naš sunarodnjak po krvi, biskup u Adelaidi u Australiji.

Glavne djelatnosti PAMI su: 1) priređivati mariološko-marijanske međunarodne kongrese⁷ i brinuti se za njihovo ustrojstvo te objelodanivati predavanja s tih kongresa.⁸ Dosad je tiskom objelodanjeno 106 svezaka i 10 sveščića s ukupno oko 38.040 stranica; 2) izdavati znanstvena marijanska djela (dosad već ima sedam zbirki);⁹ 3) priređivati razne skupove, zborove i predavanja posvećena Mariji ili općenito problemima Crkve. Veliku je ulogu PAMI odigrala prigodom proglašenja dogme o Uznesenju Marije na nebo godine 1950, za uvođenje blagdana Marije Kraljice svemira (1954) i za vrijeme II vatikanskog sabora (o. K. Balić je bio jedan od glavnih pisaca VIII poglavlja Konstitucije o Crkvi *Lumen gentium*).

PAMI je u posljednje vrijeme promicala i *ekumenizam*. Za vrijeme II vatikanskog sabora Akademija je Saborskim Ocima poklonila djelo *De mariologia et Oecumenismo*, stranica 606, a na tri posljednja kongresa priredila je zajedničke sastanke između katoličkih i nekatoličkih (anglikanskih, kalvinističkih, luteranskih, metodističkih, pravoslavnih) teologa koji su došli na Kongres. Povrh toga dva su dopisna člana Akademije nekatolici.

4 Sada sačinjavaju Vijeće: o. K. Balić, predsjednik; o. P. Melada, tajnik i šest članova: J. Lecuyer, R. Masson, I. Ortiz de Urbina, A. Piolanti, M. Roschini i B. Schultze.

5 Akademija ima sada 78 redovitih članova, 41 dopisnik, 154 počasnih članova i 32 dobročinitelja.

6 Kooptiranih odnosno pridruženih članova ima ukupno 227. Od toga 41 dopisnik, 154 počasni član i 32 dobročinitelja.

7 Dosad je PAMI održala šest takvih kongresa: 1. 1950. Rim (I mariološki i VIII marijanski), 2. 1954. Rim (II+IX), 3. 1958. Lurd (Francuska) III+X), 4. 1965. Santo Domingo, Higüey (Dominikanska Republika) IV+XI, 5. 1967. Lisboa-Fatima (Portugal) (V+XIII). U pripremanju i održavanju tih kongresa PAMI pomagale su i nacionalne marijanske akademije.

8 Najbogatiji je dosad po objelodanim radovima mariološko-marijanski kongres u Rimu 1954. godine. Objelodanjeno je 18 svezaka od kojih VII i VIII imaju po tri sveščića, dakle, ukupno 22 sveska.

Slijedeći mariološko-marijanski kongres PAMI će održati slijedeće godine, to jest 1975. Kao kongresno mjesto natječu se Zaragoza iz Španjolske, Aparecida iz Brazila i Rim. Tema će slijedećeg m.-m. kongresa biti nastavak teme zagrebačkog mariološkog kongresa, to jest kult Marije od XII stoljeća do Tridentinskog sabora.

VI MARIOLOŠKI KONGRES U ZAGREBU (6. do 12. kolovoza 1971)

Svaki je mariološki kongres strogo znanstven. Takav je bio i ovaj VI odnosno zagrebački mariološki kongres. Sastali su se teolozi, patrolozi, mariolozi i povjesničari, njih oko 130 iz više od 30 nacija, da nastave istraživanje što su ga započeli godine 1965. u Santo Domingo (kult Marije u Svetom pismu) i nastavili godine 1967. u Lizboni (kult Marije u prvim kršćanskim stoljećima do VI stoljeća). Kongres je trajao od 6. do 12. kolovoza 1971. Sastanci, predavanja i diskusije održavali su se u prostorijama Dječaćkog sjemeništa na Šalati, Voćarska 106. Bilo je u tih nekoliko dana održano 113 predavanja što na prijednevnom plenarnim sjednicama a što u manjim skupinama koje su bile ustrojene po jezicima (njih šest: engleska, njemačka, španjolska, francuska, talijanska i hrvatska odnosno općeslavenska skupina) i svoje sjednice održavale u manjim dvoranama.

Svi su radovi sa zagrebačkog mariološkog kongresa već objelodanjeni u 4 sveska; jedan, prvi svezak, koji opisuje pripreme i sam tijek kongresa još nije izišao.¹⁰

Nemoguće je ovdje iznijeti i prikazati, ni u sažetku, sva ona vrlo mnoga predavanja koja su bila održana na zagrebačkom mariološkom kongresu. Tih predavanja ima toliko da bismo ih nekoliko godina trebali čitati i proučavati da bismo mogli iscrpsti sve ono bogatstvo koje ona sadrže u sebi. Stoga se nužno moramo ograničiti samo na značajnije radove i one koje su na tom skupu održali naši hrvatski predavači.

Cilj je VI mariološkog kongresa bio¹¹ znanstveno istražiti kult Marije u razdoblju od VI do XI stoljeća naše kršćanske ere i to na temelju djela raznih Papa, Otaca, Teologa, pokrajinskih Sabora iz tog razdoblja te na temelju liturgijskih tekstova i ikonografije kao i prikazati kult Marije u tom razdoblju kod pojedinih naroda Evrope. Bilo je čak i

9 Dosad je PAMI izdala 1) šest zbirki Akata mariološko-marijanskih kongresa (Alma Socia Christi, 13 sv., Virgo Immaculata, 22 sv., Maria et Ecclesia, 16 sv., Maria in Sacra Socia Christi, 13 sv., Virgo Immaculata, 22 sv., Maria et Ecclesia, 16 sv., Maria in Sacra Scriptura, 6 sv., De primordis cultus Mariani, 0 sv., i De cultu mariano saeculis VI-XI, 5 svezak); 2) Sedam zbirki znanstvenih djela o Mariji (Bibliotheca Mariana Medii Aevi, 8 sv.: Bibliotheca BMV Assumptio, 5 sv.; Bibl. Immaculata Conceptio, 9 sv.; Bibliotheca Mariana Medii Aevi, 3 sv.; Bibliotheca Mariana Biblico-patristica, 1 st. i Bibliotheca Studia Mariana, 9 svezaka). Vidi navedeni MIRIAM, str. 186.

10 PAMI, *De cultu mariano saeculis VI-XI*. Acta congressus mariologici-mariani internationalis in Croatia anno 1971 celebrati, Rim 1972. Vol II: De cultu mariano s. VI-XI. Considerationes generales; Vol. III: De cultu mariano s. VI-XI in scriptis summorum Pontificum, Patrum et Theologorum necnon in Conciliis particularibus; Vol. IV: De cultu mariano s. VI-XI. ex documentis liturgicis et ex appellativis B. V. mariae adscriptis.

11 Cilj ovog mariološkog kongresa lijepo je i sintetički iznio u svom uvodnom govoru otac Karlo Balić. Vidi taj govor u AKSA odnosno Aktualnosti Kršćanske Sadašnjosti od 6. VIII. 1971. kongresno izdanje, strana 5.

govora o štovanju Marije u Islamu na temelju Korana i drugih nekih islamskih izvora.

Ovaj obris može nam poslužiti kao raspored po kojemu ćemo ovdje prikazati značajnije radove po mogućnosti u jednoj, barem djelomičnoj sintezi.

1. PREDAVANJA OPĆENITE NARAVI¹²

Smatram da je prikaz ovih predavanja najbolje započeti s prikazom predavanja općenite naravi. Takvih je predavanja bilo petnaestak. U nekim od tih predavanja obrađen je marijanski kult *općenito* a u nekim osobito *s obzirom na to razdoblje* (VI do XI stoljeće). Sasvim općenito o marijanskom kultu govorili su Msgr. Gerard Philips,¹³ Eric Mascall¹⁴ i F. W. Künneth,¹⁵ a o marijanskom kultu u razdoblju od VI do XI stoljeća su općenito, u sintezi, govorili Rene Laurentin,¹⁶ Dimitrije Dimitrijević,¹⁷ Josef Hasenfuss,¹⁸ Anton Troll,¹⁹ Josip Weissgerber²⁰ i Mihael Brlek.²¹

Općenito o štovanju Marije

Msgr. Gerard PHILIPS, profesor iz Louvaina, nije zbog bolesti mogao osobno doći na kongres pa je njegovo predavanje na plenarnoj sjednici bilo pročitano. Danas je, nakon obnovljenih biblijskih studija i ponovno pronađenog interesa za povijesno, opet moguće o Mariji govoriti kao što na primjer govori konstitucija o Crkvi *Lumen gentium VIII*. Budući da vjernici još nisu upoznati s ovim načinom na koji o Bogorodici govori LG VIII, treba stoga — predlaže Philips — poduzeti dublje proučavanje veze između djevičanskog začeca Kristova u krilu Marije i Kristova začeca i rađanja u članovima njegove Crkve i promisliti dobro apostolat kao nasljedovanje božanskog materinstva.²²

Anglikanac Eric MASCALL je u svome predavanju (vidi bilješku 14) ocrtao položaj mariologije u kršćanskoj teologiji i to s anglikanskog stanovišta. Nastoji pronaći pravi položaj mariologije u općedogmat-

12 PAMI, Vol. II: De cultu mariano saeculis VI-XI: Considerationes generales, Roma 1972.

13 G. PHILLIPS, Le dogme marial et le mystère du culte aujourd'hui, u PAMI, DE CULTU MARIANO, vol. II, str. 1—16.

14 Eric MASCALL, The Place of Mariology in Christian Theology: An Anglican Approach, u PAMI, DE CULTU MARIANO, II, str. 125—136.

15 Friedrich-Wilhelm KÜNNETH, Um eine dogmatische Begründung evangelischer Marienverehrung, nav. zbornik, str. 169—182.

16 René LAURENTIN, Marie dans le culte. Ce que l'Occident doit à l'Orient du VIe au XIe siècle, nav. zbornik, s. 17—36.

17 Dimitrije DIMITRIJEVIĆ, Die Entwicklung der liturgischen Verehrung der Mutter Gottes nach dem Ephesinum bis zum 12. Jahrhundert, nav. zbornik, svezak IV, str. 81—120.

18 Josef HASENFUSS, Die Ausstrahlung der griechischen und lateinischen Väter und Theologen, bes. des VI bis XI Jahrhunderts auf H. Schells Mariologie, nav. zbornik, sv. II, s. 207—230.

19 Anton TROLL, Die Zeugen der Marienverehrung vom 6.—11. Jahrhundert in den gegenreformatorischen Sicht des hl. Canisius, nav. zbornik, svezak II, str. 183—196.

20 Josip WENSSGERBER, Die theologische Reflexion in der Mariologie des VI bis XI Jahrhundert, nav. zbornik, svezak II, str. 37—74.

21 Mihael BRLEK, OFM, De Beata Maria Virgine in Conciliis particularibus a Codice imperatoris Justiniani usque ad decretum Gratiani, nav. zbornik, svezak III, str. 711—729.

22 Usp. Eamon R. CARROLL, O. Carm., Report on the Zagreb Mariological Congress, u *Marian Studies* 23 (1972) str. 124—125.

skom tijelu kršćanske nauke i teološkog razmišljanja. Činjenica, da je II vatikanski Sabor uključio svoju nauku o Mariji unutar konstitucije o Crkvi, slično kao što je brat Max THURIAN,²³ sa službenog kalviniističkog stanovišta, stavio mariologiju u sklop ekleziologije, od izvanredne je važnosti. Sabor je time objasnio mariologiju kao cjelovit i organski dio cijele kršćanske nauke i spriječio da se mariologija pojavi kao nezavisni ili čak parazitski rast. Sabor je, prema predavaču, naglasivši kristološke temelje mariologije istu razvio u ekleziološkom smislu. Predavač je naglasio kako svaki napredak treba polaziti od temeljne teološke činjenice da je Marija Majka Božja, Bogorodica, što je efeški Sabor svečano proglasio kao dogmu. Polazi se, dakle, od kristologije i završava se s ekleziologijom upravo kao što je to sržno izraženo u VIII poglavlju *Lumen gentium* o »Blaženoj Djevici Mariji, Majci Božjoj, otajstvu Krista i Crkve«.

Friedrich-Wilhelm KÜNNETH je u svom predavanju (vidi bilješku 15) prikazao dogmatsko opravdanje evangeličkog štovanja Marije. Evanđelici, oslanjajući se *samo* na biblijske i to novozavjetne tekstove, ne poznaju marijanskog kulta u posebnom smislu riječi, ali Marija ima i u njih svoje mjesto u *životu njihove Crkve* i u *službi Božjoj*.

Općenito o štovanju Marije u razdoblju od VI do XI stoljeća

Dimitrije DIMITRIJEVIĆ, profesor Pravoslavnog bogoslovnog fakulteta u Beogradu, prikazao je u svom predavanju *razvitak* kulta Majke Božje u pravoslavnoj Crkvi poslije Efeškog sabora (vidi bilješku 17) sve do XII stoljeća. Prikazao je nauku o Mariji, Majci Božjoj, kako su je razvili i oblikovali sabori Efeški (431) i kalcedonski (godine 451). Zatim je dao kratak pregled razvitka štovanja Majke Božje na temelju himana iz tog razdoblja. Prikazao je od himnopisaca Romana Melode (umro oko 560) od kojeg nam je sačuvano oko 85 himana. Neke od njegovih himana prikazao je Dimitrijević u svome predavanju.²⁴ U posebnom poglavlju prikazao je himan *Akatistos*²⁵ koji za marijansku nauku i za marijansko štovanje ima vrlo veliko značenje. Osim himnopisca Romana Melode Dimitrijević je obradio i himne nekih drugih pisaca koji su skladali novu vrst tzv. »kanonsku himnodiju« (Andrija s Krete, umro 740; Ivan Damašćanski, umro oko 750; Kozma Monah; Teodor Studita, umro 826 i drugi). Kroz kratku raščlambu njihovih himana predavač je javnost upoznao s nekim bitnim oznakama Marijina štovanja osobito na temelju raznih naziva (Djevica, Majka Božja, Zagovornica, Gospodarica svijeta, Posrednica, Mudrost Božja, Bezgrešna itd.) kojima su himnopisci nazivali Mariju. Mnogi od tih naziva govore o posebnosti Marije u povijesti spasenja.

²³ Max THURIAN, Marie, Mère du Seigneur, Figure de l'Eglise, Taisé, 2. izd. 1962.

²⁴ Himan o Rođenju Gospodnjem (usp. Romanos le Mélode, Sources Chrétiennes, Paris 1965, La Nativité (I), str. 53. Zatim Rođenje Gospodinovo, himan za 26. prosinca, ib. str. 89 sl. I, potom, Rođenje Kristovo, himan koji opjevava djevičanstvo Majke Božje, ibid. str. 119 sl. (Na Nativité III) i, konačno, himan Marija pod križem, himan koji sadrži razgovor Majke sa Sinom na putu prema Golgoti i pod križem.

²⁵ Usp. D. Dimitrijević, nav. dj., str. 95–99, vidi još Romanus der Melode. Hymnos Akathistos (izdanje Meersseman G. G., Freiburg, Švicarska, 1958, str. 29).

Osobito vrijedno i zapaženo predavanje održao je na plenarnoj sjednici René LAURENTIN. On je sustavno prikazao stanje marijanskog kulta u vremenu od VI do XI stoljeća i istaknuo sve što Zapad u tom pogledu duguje Istoku. Naslov njegova predavanja kretao se oko kulta a ne oko dogme pokazavši da u strogom smislu riječi u tom razdoblju »kult Djevice nije postojao«, već je postojao »kršćanski kult u kojem je Marija zauzimala jedno ograničeno mjesto«. Laurentin je obrađivano razdoblje podijelio na tri dijela: 1) od VI do VIII stoljeća, 2) karolinško doba i 3) XI—XII stoljeće.

1. — U *prvom* razdoblju (VI—VIII st.) zapaža se velik utjecaj apokrifna Isusovog Djetinjstva (osobito Jakovljevo evanđelje i Opus imperfectum in Matthaeum) i Isusove smrti te ostalih spisa kao npr. spisi čudesa (Sv. Grgur iz Tura, umro 584) i staroliturgijskih molitava. U to vrijeme Marija se već nalazi u kanonu mise. Veliku ulogu Marija ima u pripravi za Božić (na 4. nedjelju došašća čitalo se Evanđelje navještenja: Lk 1, 26—38). Sredinom siječnja slavio se posebni blagdan Mariji u čast.²⁶ U VII stoljeću Rim preuzima s Istoka četiri blagdana Djevice i to: a) blagdan *Hypapante* (Svijećnica) koji se već potkraj IV stoljeća slavio u Jeruzalemu 14. veljače odnosno 40 dana poslije Bogojavljenja, a na Zapadu gdje se Božić slavio 25. prosinca slavio se taj blagdan 2. veljače; b) oko 650. godine blagdan *Dormitio* ili *Pausatio* (blagdan Uznesenja) koji se u Jeruzalemu slavio već oko 430. godine; c) u drugoj polovici VII stoljeća blagdan *Navještenja* te d) na kraju VII stoljeća blagdan *Rodenja Marijina* 8. rujna koji se inače na Istoku slavio već od polovice VI stoljeća. Antifone i odgovori za ove blagdane (*Gaude et laetare, Sub tuam misericordiam*) kao i zazivi (*Domina nostra*) dolaze također s Istoka. Zanimljivo, *Zapadnjaci* se do tog doba mole obraćajući se u molitvama *isključivo samo Bogu* (sv. Augustin ne moli molitve Majci Božjoj).²⁷ Molitva upućena izravno Majci Božjoj pojavljuje se na Zapadu u upotrebi puna dva stoljeća kasnije nego na Istoku, tek u VI stoljeću. Na propovjedničkom području (homiletika) Zapad je bio iskonskiji: u razdoblju od VI do VIII stoljeća vrlo su rijetki prijevodi grčkih homilija.²⁸

2. — U *drugom* razdoblju, u karolinško doba, koje obiluje tekstovima, oko godine 800, himan *Akathistos* utječe na nastanak *Salutatio Sanctae Mariae*, što se pod imenom Anzelma Kenterberijskog proširi kao *Ave sponsa insponsata*. Ovaj pak *Salutatio* sa svoje strane utječe na postanak *Venecijanskih litanija* koje su zasigurno postojale već potkraj XII stoljeća.²⁹ Međutim prvi začetak marijanskih litanija (*Sancta Maria, ora pro nobis*) je stariji i razvio se unutar litanija *sviju svetih* (potkraj VI st.). Spisi raznih čudesa koje Pavao Đakon iz Napulja prevodi

²⁶ U Antiohiji postoji taj blagdan već između 411 i 548, a u Egiptu, znamo zasigurno, slavio se taj blagdan 16. siječnja. Usp. nav. dj., str. 23.

²⁷ Nav. dj., str. 27.

²⁸ Usp. Nav. dj., svezak II, str. 29. Usp. još H. Barré, *Le culte marial en Afrique*, u *Revue d'Etudes Augustiniennes* 13 (1967) 54 s.

²⁹ Nav. dj., svezak II, str. 30.

s grčkog na latinski za Karla Velikog³⁰ šire na Zapadu temu o Mariji kao *Majci Milosrda* i o njoj kao *Posrednici*.

3. — U *trećem* razdoblju, u XI i XII stoljeću, Zapad nastavlja posuđivati s Istoka. Prevode se homilije s grčkog (poznate su homilije o Uznesenju koje na Zapadu pripremaju ozračje da se prihvati tjelesno uznesenje Marije na nebo u što Zapad do tog vremena nije vjerovao smatrajući to apokrifnom izmišljotinom.³¹ U XI st. se na Zapadu pod utjecajem Istoka počinje slaviti blagdan *Bezgrešnog začeća* koji se na Istoku slavio već u VI stoljeću. Tom blagdanu bilo je još uvijek mnogo otpora; bio je na mnogim mjestima potiskivan, poništavan i zabranjivan.

Zapad, dakle, duguje Istoku sve što se tiče liturgijskih blagdana Marijinih: molitve, zative, ikonografiju, tekstove, a u manjoj mjeri homilije. Ukratko, nakon raskola na Istoku se razvijao marijanski kult, a Zapad, posuđujući s Istoka, za Istokom šepa po nekoliko stoljeća.³² Poslije XI st. Zapad intenzivno razvija marijanski kult, ali na analitički, spekulativni, apstraktni i partikularistički način. Opipljiv primjer za to je *Conceptio Immaculata* što su Istočnjaci već mnogo ranije slavili kao *dar Božji* kojim Bog ostvaruje *ново stvaranje*. Zapadnjaci su, preuzevši od Istočnjaka taj spomen *Bezgrešnog začeća*, izgubili se u *maštanjima* oko biologije i fiziologije čije je poznavanje na znanstvenoj razini tada bilo upravo bijedno. Smatrali su svaki bračni čin grešnim činom, činom koji čovjeka kalja.

Na kraju predavanja Laurentin je pozvao teologe, osobito ovdje u Hrvatskoj koja se nalazi kao katolička zemlja na razmeđu Protestantizma i Pravoslavlja da zajedno s Pravoslavicima s kojima zajedno žive porade na tome da se svi vratimo na naše stare zajedničke izvore.³³

Ignacije ORTIZ DE URBINA ocrtao je u svom predavanju³⁴ *psihologiju Marije* kako se daje nazreti u djelima ranijih kršćanskih pjesnika kao što su sv. Efrem, Jakov Sarugenški, Romanos Melodes (Himnopojac), Grgur Nazijanski i neki drugi. Psihologija odnosno etička slika Marije, koju predavač prikazuje na temelju tih pjesnika, *diskutabilna* je. Ali je, veli predavač, isto tako diskutabilna i naša zapadnjačka slika Marije. Za istočne pjesnike Marija je tipično istočna, hebrejska žena: slaba, krhka, izražajna i brza u svojim čuvstvima. Za zapadnjake slika Marije je slika jake i borbene žene poput Debore i Judite. Tumačenje istočnih pjesnika je prema predavaču bliže istini i zbog vremena i zbog geografskog položaja u kojem oni žive. Istočni pjesnici spominju neke nesavršenosti u Marije kao npr. nemir, osjetljivost, uzbuđenje, nestalnost pa čak i slabost u nekim slučajevima. Te nesavršenosti su naravnog i psihološkog reda te spadaju na potpunost slike o ljudskoj naravi koju ni milost ne razara. Stoga ni mi ne smijemo sliku Marije izopačivati,

30 La publica Theophili poenitentia; Vita Mariae Aegyptica. Usp. H. BARRE, nav. dj., str. 74.

31 *Radbest* pod pseudonimom *Pseudo-Jeronim* napada i prezirno zabacuje nauku o tjelesnom uznesenju Marije na nebo. Usp. nav. dj. svezak II, str. 32. Vidi još A. RIPBERGER, *Der Pseudo-Hieronymus-Brief IX »Cogitis me»*. Ein erster Marianisches Traktat, Freiburg 1962.

32 PAMI, *De cultu mariano saeculis VI-XII*, svezak II, str. 35.

33 Nav. dj., svezak II, str. 36.

34 Ignacije ORTIZ DE URBINA, *SJ, Psychologia Mariae iuxta primaeos poetas marianos*, u nav. dj., svezak II, str. 75—89.

što ipak rado činimo do te mjere da je u njoj teško prepoznati Mariju, autentičnu semitsku ženu, ženu svog vremena i dijete svog naroda.

Značenje *etičke slike* Marijine u latinskoj Crkvi ranog srednjeg vijeka, sve od Bede Časnog pa do Anzelma Kenterberijskog, iznio je Georg SOELL, SDB.³⁵ Soell je svoje predavanje temeljio na biblijskim i to nz. tekstovima o Mariji na temelju kojih Mariju prikazuje kao jednostavnu ženu, ženu s dubokom vjerom, poniznošću, zahvalnošću prema Bogu i spremnošću pomoći drugima. Iznoseći izričaje istočnih Otaca-teologa pokazuje kako su se oni govoreći ili pišući o Mariji služili apokrifima, dok su zapadni teolozi promatrali Mariju u okviru svoje zapadnjačke antropologije. Etička slika Marije sve se više obogaćivala poslije Efeškog sabora (431) i to na nekoliko razina. *Prvo*, proširen je pojam »virginitatis ante partum« u trajno djevičanstvo Marije. *Drugo*, teolozi istočne Crkve razrađuju Marijinu *bezgriješnost*. *Treće*, obrađuje se pojam Marije pomoćnice i zagovornice. To je lik Marije koji je imao i razvijao srednji vijek. U razdoblju od VI do XI st. na Zapadu se pojavljuju vrijedne monografije o Mariji (Pashazije, Radbert, Ratramnus). Nauka o Mariji postaje pastoralna i apologetska. Teolozi su u to doba učenjaci, propovjednici i dušobrižnici u isto vrijeme. Važnu ulogu u obrađivanju etičke slike Marijine u to doba ima, osobito kod Germana i Franaka, težnja za *individualiziranjem* vjerskog života. Mariji u čast grade se velike crkve (Aachen, Reims, Maria-Einsiedeln, Monserrat i dr.), množe se molitve u čast Bogorodice i njoj na čast nastaju posebne mise (npr. Maria in Sabbato). Pobožni pisci ističu Marijine kreposti da bi se one nasljedovale: vjeru, čistoću, poslušnost, siromaštvo a iznad svega djevičanstvo.³⁶ Ukratko, savršenstvo vjerskog života! U prikazivanju Marijinih vlastitosti veliku ulogu igra simbolika: Marija je ljiljan, smaragd, golubica i sl.

O potrebi teološke refleksije i intuicije u mariologiji govorio je Josip WEISSGERBER³⁷ u slavenskoj sekciji. Prema Weissgerberu nekada je liturgija *slijedila* dogmatski razvoj, a sada liturgija na neki način *pretječe* dogmatski razvoj. To je zato, jer se potcjenjuje teološka refleksija i intuicija. Teološka refleksija je ipak, tvrdi Weissgerber, potrebna. Teološka refleksija na polju mariologije omogućuje produbljivanje poznavanja marijanskih dogmi i uopće nauke o Bogorodici. Weissgerber je u svom predavanju zahvatio i mnoge suvremene probleme u mariologiji, a na neke se, osobito iz metodologije, kritički osvrnuo.

O utjecaju grčkih i latinskih Otaca VI do XI st. na jednog teologa, u ovom slučaju na mariologiju Hermanna Schella, govorio je u njemač-

³⁵ Georg SOELL, Die Bedeutung des ethischen Marienbildes in der lateinischen Kirche des Frühmittelalters für die Entwicklung der Marienlehre und der Marienverehrung von Beda bis Anselm von Canterbury (ausschliesslich), u nav. dj., svezak II str. 91–108; vidi sažetak u AKSA 6. VIII. 1971. kongresno izdanje str. 7.

³⁶ Neki su čak pretpostavljali da je Marija položila zavjet djevičanstva (Beda Časni, Raban i neki drugi). Usp. nav. dj., svezak II, str. 101.

³⁷ Josip WEISSGERBER, S. J., Die theologische Reflexion in der Mariologie des VI bis XI Jahrhunderts, u nav. dj., svezak II, str. 37–74.; vidi sažetak u AKSA 8. VIII. 1971. kongresno izdanje str. 4.

koj jezičnoj skupini Josef HASENFUSS.³⁸ Schell je mariologiju tumačio u smislu proročkih i apokaliptičkih prikaza Crkve i Kraljevstva Božjeg po uzoru Otaca i teologa iz vremena od VI do XI st. Prikazujući utjecaj starokršćanskih Otaca i teologa na Schellovu mariologiju predavač je iznio misli mnogih od tih starih Otaca i teologa (Epifanije Ciparski, biskup Andrija iz Cezareje u Kapadociji, Areta, benediktinski opat Ambrozije Autpert, Haim Halberštatski, Berengauda, W. Kamlah, Bruno Senijski, Rupert von Deutz).

Pjesničke tekstove o Mariji pjesnika Blathmaca (oko 750—770) raščlanio je i prikazao Donald FLANAGAN.³⁹ Njegove je pjesme 1960. otkrio James Carney. Pjesme su posvećene Mariji a nadahnute su evanđeoskim tekstovima. One odražavaju *vox populi* tog vremena.

2. PREDAVANJA KOJA OBRADUJU NEKA POSEBNA SVOJSTVA MARIJINA

Ovamo bismo mogli svrstati one predavače koji su u svojim predavanjima istakli neka posebna svojstva Marijina koja su posebno došla do izražaja u štovanju Marije u razdoblju od VI do XI stoljeća. Radi se u stvari o posebnim naslovima kojima su kršćanski pisci nazivali Mariju u svojim pjesmama, himnima ili homilijama.

Razvoj naslova i kulta Marije »Majke Milosrđa« te prvo širenje tog kulta po Evropi prikazao je u svom predavanju G. M. ROSCHINI.⁴⁰ Izgleda da je ovim naslovom Mariju prvi nazvao sv. Odon, opat u Clunyu (oko 880—942). Prije tog vremena ima i na Istoku i na Zapadu samo nekih natucanja na Marijino *milosrđe*, ali se njen naslov kao »majke milosrđa« nigdje ne spominje i nije nigdje poznat prije toga kult »Marije Majke milosrđa«. Taj se naziv pojavljuje u X stoljeću i to: 1) u osobnoj neslužbenoj pobožnosti, 2) u litanijama, 3) u liturgijskom oficiju Blažene Djevice Marije, 4) u govorima pojedinih propovjednika te 5) u molitvama neslužbenog značenja.

Pojam i naslov *služenja, službovanja, službenice, sluge* (doulos, servus) primijenjen na Mariju kao i njegov razvoj sve od vremena Romana Himnopoja (= Romanos Melodes) prikazao je u svom predavanju Joseph De ALDAMA.⁴¹ Prvi je, izgleda, taj naslov za Mariju upotrijebio Roman Himnopojac i to u svojem himnu *De Nativitate IV*. Ivan Damaščanski je u svojim homilijama taj naslov upravo razradio i proširio ga te tako štovatelje Marijine naziva »slugama Bogorodice«. On u svojim homilijama tumači što to znači biti sluga Bogorodice. Daljnjem razvoju i širenju tog naziva osobito je mnogo pridonio sv.

³⁸ Josef HASENFUSS, *Die Ausstrahlung der griechischen und lateinischen Väter und Theologen, bes. des VI bis XI Jahrhunderts auf H. Schells Mariologie*, u nav. dj., svezak II, str. 207—230; vidi sažetak u AKSA 6. VIII 1971. kongresno izdanje str. 8.

³⁹ Donald FLANAGAN, *Mary in the Poems of Blathmac*, u nav. dj., svezak III, str. 265—276.

⁴⁰ G. M. ROSCHINI, *L'origine e il primo sviluppo del titolo e del culto della »Mater Misericordiae« del secoli X, XI*, u nav. dj., svezak IV, str. 473—486; vidi sažetak u AKSA 12. VIII 1971. kongresno izdanje str. 4.

⁴¹ Joseph DE ALDAMA, *Cultus marianus servitutis a primordiis usque ad Sanctum Anselmum Cantuariensem*, u nav. dj., svezak IV, str. 403—426.

Ildefonso Toletanski (iz Toleda) zajedno s Alkuinom (umro 804), Fulbertom Carnotenskim (umro 1028) i svetim Anzelmom. Vjernik koji sebe naziva »slugom Marijinim« sebe sasvim predaje Mariji, nebeskoj gospodarici.⁴²

Početke teme *duhovnog materinstva* Blažene Djevice Marije u pobožnosti Zapada između 750. i 1100. prikazao je u svojem izlaganju Theodore KOEHLER, S. M.⁴³ Koehler je na temelju raščlambe nekih starokršćanskih tekstova, u prvom redu homilija i molitava, iz naznačenog vremena pokazao kako kršćani na Zapadu nazivaju Mariju milosrdnom *Majkom kršćanstva*. Ambrozije Autpert⁴⁴ govori u svojoj homiliji o materinskoj ljubavi Marijinoj u otajstvu Krista i Crkve. Pseudo-Augustin, u svojoj 208. homiliji, jednako kao i Pseudo-Jeronim, Pseudo-Maksim iz Tura, Pseudo-Ildefonz, Alkuin, naziva Mariju *duhovnom Majkom* koja je jedina kršćane kadra *duhovno* nahraniti (»Lacta, mater, cibum nostrum . . .«), kao što je *materijalno* svojim mlijekom nahranila Krista, Glavu Crkve. Slično tako o Mariji govori i velika molitva iz *vizigotskog molitvenika*.⁴⁵ Marija postaje *Virgo piissima* čija se majčinska skrb za Isusa proteže sada na sve članove Kristove Crkve, Crkve kojoj je Krist Glava. Odon iz Clunya (umro 942) moli Djevicu: »Majko milosrda, utječem se u tvoje slavno porođenje . . .« Ta je molitva kasnije, oko 1000. godine, preoblikovana u molitvu »Sub tuum praesidium«. U feudalnom razdoblju Mariju počinju kršćani nazivati *Domina*, to jest Gospodarica, i odnosi se između Marije i ljudi počinju shvaćati juridički i feudalistički. Predavač je u zaključku svojeg izlaganja istakao da je pobožnost prema Mariji postupno pronalazila svoje nove izričaje, dakako, u svezi s mentalitetom tog razdoblja.

U pojedinim jezičnim skupinama održana su predavanja koja su također pridonijela dubljem poznavanju ovog ili onog svojstva odnosno naziva Marije.

O nazivu *Marije* »*Posrednice*« bilo je više predavanja. O Mariji *Posrednici* govorio je u slavenskoj jezičnoj sekciji otac Karlo BALIĆ.⁴⁶ Balić se u svom izlaganju pozvao na II vatikanski sabor. Drugi vatikanski sabor izričito kaže, izlažući u broju 54 konstitucije *Lumen Gentium* nauku o Mariji, da nema »namjere izložiti potpunu nauku o Mariji niti riješiti pitanja koja teolozi još nisu potpuno rasvijetlili«. To vrijedi, istakao je Balić, i za nauku o *posredništvu* Marijinu. Iz toga što Sabor nije htio upotrijebiti taj naziv za Mariju ne slijedi da Sabor zabranjuje ili osuđuje naziv »*Posrednice*« za Mariju kao što to neki misle i pišu.

⁴² Mariji se u molitvama ovako utječu: »En ego quippe tuus *famulus*. Te laudo . . .«, »Accipe clementer *famulorum* tuorum vota«, »Dei Genitrix, Domina mea, beata Maria, Te deprecor per Jesum Christum, ut miserearis mihi peccatori, *famulo* tuo N . . .«, »Pie Domine, parce *servo* Matris tuae; pia Domina, parce *servo* Filii tui . . .«

⁴³ Theodore KOEHLER, S. M., Les origines d'un thème devotionnel; la maternité spirituelle de Marie dans la piété Occidentale entre 750—1100, u nav. dj., svezak IV, str. 347—380, vidi sažetak u AKŠA 12. VIII 1971 kongresno izdanje str. 4.

⁴⁴ Vidi G. JOUSSARD, Maternité spirituelle: première tradition. U *Etudes Mariales* 16 (1959) 55—85.

⁴⁵ Orational, vidi nav. dj., svezak IV, str. 359. Usp. još J. VIVES, Oracional Visigotico, Barcelona 1946, str. 69; P. Henri BARRES, Prières, str. 33.

⁴⁶ Karlo BALIĆ, De titulo »mediatrix« B. Virgini Mariae adscripto, u nav. dj. svezak IV, str. 269—283.

Naziv »Marije Posrednice« obradila su u svojim izlaganjima još tri predavača: Tibor Horvath, Godefried Geenen i Frederick Jelly.

Tibor HORVATH SI⁴⁷ je razradio naziv »Mediatrice« na temelju spisa, uglavnom homilija, carigradskog patrijarha Germana (715—730) koji u pogledu marijanskog štovanja na Istoku vrijedi koliko sv. Bernard Clairvaux na Zapadu. Germanova mariologija je u neku ruku proširivanje kristologije, jer Mariji pridaje nazive koji se inače pridaju samo Kristu. Od marijanskih naziva, koji ujedno označuju posebno marijanska svojstva, German najčešće upotrebljava djevičanstvo, majčinstvo, uznesenje tijelom na nebo i sveopće Marijino posredovanje. Snagom svojeg uznesenja na nebo ona je bliže ljudima i postaje posrednica i most između Boga i ljudi. German vjeruje da osim Marije drugog posrednika više ne trebamo. Marija je prema njemu posrednica ne samo kršćana nego i svih ljudi na zemlji. Ona je oko Božje u svijetu, ona je Nadglednik (episkope southeia) Crkve, Kovčeg novog Saveza. Marija ima poput majke cara ili kralja majčinski autoritet nad samim Bogom: nju Bog mora uslišiti. Zato je ona zagovornica svih grešnika i grešnicima podjeljuje, tvrdi German, oprost od grijeha, nadoknađuje grijeh i dijeli ljudima spasenje.⁴⁸

Godefried GEENEN, OP,⁴⁹ izložio je pojam Marijina posredništva na temelju *Legende o Teofilu*, a Frederick JELLY⁵⁰ Marijino posredništvo prema homilijama Ivana Damaščanskog.

U talijanskoj jezičnoj skupini govorio je o marijanskom naslovu »Pomoćnica« Giovanni GNOLFO SDB.⁵¹ Iznio je tekstove iz pojedinih stoljeća i iz pojedinih liturgija u kojima ne samo pojedini vjernici nego i cijela Crkva Mariju naziva »Pomoćnica«. To vrijedi kako za Zapad (romanski, galikanski, mozarabijski tekstovi) tako i za Istok (aleksandrijski, koptski, abesinski, sirski, bizantinski i slavenski tekstovi). I taj je naziv za Mariju bio uvjetovan novim prilikama u razvoju povijesti kao što su poraz apostate Juliana godine 363. koji se pripisuje Mariji »Pomoćnici«, pobjede nad ostalim neprijateljima (Vandali, Ostrogoti, Perzijci, Arapi, Mađari i Turci) koje se također pripisuju Mariji Pomoćnici. Njezina je pomoć shvaćena u kozmičkom i sveopćem smislu. U to vrijeme nastaju i blagdani kao na primjer blagdan Marije Pomoćnice u znak zahvalnosti za izvojevane pobjede nad neprijateljima.

O »začeću kroz uho« govorio je u španjolskoj jezičnoj skupini J. ALONSO, C. M. F., urednik *Ephemerides Mariologicae*.⁵² Usporedio je ovaj izraz s biblijskim izrazom »ex auditu fides« i pokazao da taj izričaj

47 Tibor HORVATH, SI, *Germanus of Constantinople and the Cult of the Virgin Mary, Mother of God, Mediatrice of all Men*, u nav. dj., svezak IV, str. 285—301.

48 Usp. nav. dj., svezak IV., str. 288—290. Vidi još E. PERNIOLA, *La Mariologia di San Germano*, Roma 1954.

49 G. GEENEN, »Legenda Theophilica« — *speculum historicum-doctrinale de mediatione Matris Dei in Alto Medio Aevo* (saec. VII-XII), u nav. dj., svezak IV, str. 313—346. Vidi sažetak u AKSA 8. VIII 1971. kongresno izdanje str. 3.

50 Frederick JELLY, *Mary's Mediation in the Distribution of Grace According to St. John Damascene's Homilies on Her Dormition*, u nav. dj., svezak IV, str. 301—312.

51 Giovanni GNOLFO SDB, *Il titolo »Ausiliatrice« dal VI all'XI secolo*, u nav. dj., svezak IV, str. 381—402. Vidi sažetak u AKSA II. VIII. 1971. kongresno izdanje str. 5.

52 J. ALONSO, C. M. F., *El motivo »concupere per aurem« en el primo Medioevo*.

nema nikakve veze s mitološkim izvorima nego znači da je Marija Isusa začela već slušajući samu Riječ Božju.

O služenju iz ljubavi Našoj Gospi govorio je Laurentin HERRAN.⁵³ Sažeto je prikazao pobožnost nekih osoba koje su živjele u tom razdoblju (sv. Ambrozije, Dom Bertrand, sv. Donat, sv. Deziderije, Aude-maro, Eddon, biskup Strassbourga; sv. Auskarije, biskup Hamburga; sv. Dunstan, biskup Kenterberski; sv. Gero, biskup Kölna; Remigije, biskup Strassbourga i druge osobe).⁵⁴ Te su osobe služenje Mariji proživljavale gradeći crkve na čast Mariji ustanovljujući samostane u kojima su živjele djevice koje se nazivahu sluškinjama odnosno ropkinjama Marijinima ili su pak Mariju u tom svojstvu slavili u svojim homilijama.

O naslovu Marije »Majke milosrđa« još je govorio Hermann J. BROSCHE.⁵⁵ Uzeo je u obzir samo spise Eadmera Kenterberijskog i pokazao kako je ovaj starokršćanski pisac Mariju nazivao i smatrao »Majkom milosrđa«.

3. PRIKAZI ŠTOVANJA MARIJE I MARIJANSKE NAUKE

a) Na temelju staroliturgijskih dokumenata i marijanskih homilija

Prvo predavanje na mariološkom kongresu bilo je posvećeno himnu »Akathistos« koji slovi kao sažetak i vrhunac marijanske nauke i najviši izraz marijanskog štovanja u bizantinskoj Crkvi. O tom je himnu govorio Ermanno TONIOLO, O. S. M., profesor na *Marianumu* u Rimu.⁵⁶ Predavač je nastanak ovog himna, pjesnički savršenog oblika, smjestio na prijelaz iz V u VI stoljeće. Taj je himan sastavljen na temelju Biblije, pisanja svetih Otaca iz IV i V stoljeća te na temelju teologije Efeškog sabora. U tom himnu nema apokrifnih elemenata kao (Anino začće, rođenje Marijino, njezino prikazanje i boravak u hramu, usnuće) kao što imaju neki kasniji marijanski himni. Teologija Akatista je trijezna i zrela: ne zadržava se na opisima osobne svetosti Marijine, osim na djevičanstvu, ni na opisima njezinih odličnosti kao naše zapadne litanije i kasniji istočni liturgijski oblici. Mariju prōmatra unutar otajstva utjelovljene Riječi, a njezinu ulogu vidi usredotočenu u njezinu božanskom materinstvu. Marija je prema tom himnu eshatološko ostvarenje obnovljenog čovjeka u Isusu Kristu. Kristološko usmjerenje tog marijanskog himna postat će polazište i nadahnuće za svu kasniju mariologiju u istočnoj Crkvi. Himan upotrebljava samo nekoliko naziva za Mariju, ali ti su sržni i značajni, odraz trijezne teologije V stoljeća: Marija je Theotokos (Bogorodica), parthenos (djeвица), sveta, blažena, blagoslov-

53 Laurentino HERRAN, *Proceso evolutivo del »servicio amoroso« a Nuestra Señora la Virgen Maria de S. Ildefonso a San Anselmo*, u nav. dj., svezak IV, str. 427–472; vidi sažetak u AKSA 6. VIII. 1971. kongresno izdanje str. 9–10.

54 Vidi nav. dj., svezak IV, str. 432–444.

55 Hermann J. BROSCHE, *Die Barmherzigkeit Gottes in Ihrem Wirken auf die Menschheit als Grundlage für die Anrufung Marias als Mutter der Barmherzigkeit nach Eadmer von Canterbury*, u nav. dj., svezak IV, str. 499–514.

56 Ermanno TONIOLO, O. S. M., *L'inno acatisto, monumento di teologia e di culto mariano nella Chiesa bizantina*, u nav. dj., svezak IV, str. 1–40. Vidi sažetak u AKSA 6. VIII. 1971. kongresno izdanje, str. 6–7.

ljena, besprijeckorna i neokaljana.⁵⁷ Opisujući Marijinu svetost ističe samo sigurne datosti: njezin djevičanski život, gdje je djevičanstvo sinonim u to doba za sveti život, i djelovanje Duha Svetoga u njoj, što je učinak nastambe Sina Božjega u njoj. Himan govori i o Marijinom posredništvu: Marija svojim djevičanskim, to jest svetim životom, pomiruje ljude s Bogom. Svojim božanskim materinstvom postaje trajni izvor milosti i produžuje svoju majčinsku brigu s Krista na sve vjernike svih vremena braneći ih od zasjeda đavolskih i prateći ih na putu prema Bogu.⁵⁸

To je, dakle, nauka Akatista o Mariji: sržna, sažeta ali cjelovita i trijezna. S takvim je sadržajem taj himan uistinu mogao izvršiti veliki utjecaj na svu kasniju marijansku himnografiju i svu kasniju marijansku nauku u istočnoj Crkvi.

Ako nauku ovog himna usporedimo s naukom Drugog vatikanskog sabora o Mariji (usp. LG br. 52—69) primjećujemo da imaju zajedničku temu, Crkva i Krist, ali različitu razradu. U stvari, po srijedi su dvije teologije, dva svijeta: teologija koja u svoje središte stavlja pobožanstvenjenje čovjeka po Kristu, koji je radi čovjeka postao čovjekom u Mariji; i teologija koja u središte svojeg promatranja stavlja povijest Boga Spasitelja koji umire i uskrsava da bi čovjeka spasio. U prvom je slučaju, u istočnoj Crkvi, u središtu otajstvo Utjelovljenja, a u drugom je slučaju, u zapadnoj Crkvi, u središtu vazmeno odnosno uskrsno otajstvo. U jednoj i u drugoj teologiji Marija ima važnu sveopću spasenjsku ulogu: u istočnoj teologiji kao izvor života i majka milosti, jer nam daje Krista; a u zapadnoj teologiji kao ponizna službenica Očeva koja poslušno prati svoga Sina u svim etapama njegova Spasenjskog i Otkupiteljskog djela. Kad bi se te dvije teologije sa svojim perspektivama ujedinile, bilo bi to neusporedivo bogatstvo za našu zajedničku mariologiju. O istom himnu govorio je i Marin TADIN.⁵⁹

Zanimljiv prikaz Marijina štovanja na temelju dviju starih liturgija dadoše nam Gabriel GIAMBERARDINI i Gonzales GIRONES.

Prvi, otac Gabriel GIAMBERARDINI, O. F. M., govorio je o Marijinom mjesecu u koptskoj liturgiji.⁶⁰ On je u sažetku zapravo prikazao ono što je opsežno napisao u svojoj studiji *Il culto mariano in Egitto nei primi sei secoli* (Kairo 1967). Zadržao se osobito na opisivanju Marijina štovanja u mjesecu *kiahku* (zimski mjesec u koji pada Božić; dakle, prosinac). Svoje izlaganje temeljio je osobito na Marijanskom oficiju koji je nastao i razvijao se u razdoblju od IV do VII stoljeća. Na temelju ovog Marijanskog oficija možemo pokazati kako se u koptskoj Crkvi Mariju častilo u određenim *danima* (cyclus quotidianus), *tjednima* (cyclus hebdomadarius), osobito u tjednu prije Božića koji se slavio dana 29. mjeseca *kiahka* (prosinca), i *mjesecima* (cyclus mensualis). Mjesec *kiahk*, mjesec u kojem se slavio Božić, bio je posebno po-

57 Nav. dj., str. 36.

58 Nav. dj., str. 37.

59 Marin TADIN, *Acathistus hymnus Sanctissimae Dei Genitrici tropae statuit.*

60 Gabriel GIAMBERARDINI, O. F. M., *De mense Mariae dicato in liturgia copta. Ritus, Rationes, historica progressio.* Nav. dj., svezak IV, str. 41—64.

svećen Mariji. Koptska je Crkva, dakle, imala jedan mjesec posvećen Bogorodici mnogo ranije nego zapadna Crkva, gotovo za 1000 godina ranije. Marijin je mjesec bio označen posebnim *postom* (sigurno u XI stoljeću) i svakodnevnim moljenjem oficija u čast Bogorodice. U mjesecu kiahk vjernici su osobito razmišljali o Marijinom djevičanskom i božanskom materinstvu da bi se tako bolje pripravili za slavljenje Božića.

Gonzales GIRONES⁶¹ prikazao je štovanje Marije u vizigotsko-mozarabskoj liturgiji.⁶² Pokazao je kako je blagdan Djevičanskog Materinstva Marijina postojao u Španjolskoj mjestimično već u VI stoljeću, a u VII stoljeću, točnije godine 656, protegnut je na čitavu Španjolsku te se slavio 18. prosinca. Ovaj je blagdan bio neposredna priprava za blagdan Gospodinova rođenja koji se pak slavio 25. prosinca. Drugi Marijin blagdan, blagdan Uznesenja, nije se posebno slavio nego se spomen Uznesenja Marijina na nebo vršio u misi na blagdan Ivana Evanđeliste. Blagdan Uznesenja počinje se slaviti na 15. kolovoza, i to pod utjecajem Istoka, u IX stoljeću. U vizigotskoj liturgiji Druga je nedjelja došašća bila posvećena Mariji: u misi se pjevalo marijansko predslavlje.

U ovom nizu predavanja treba spomenuti i predavanje našeg sunarodnjaka Marijana GRGIĆA, kustosa Muzeja za crkvenu umjetnost u Zadru. On je prikazao *Zadarski oficij BDM* iz XI stoljeća.⁶³ Iz povijesnih se izvora može ustanoviti da je u X stoljeću već postojao votivni oficij Blažene Djevice Marije kao suplementarni oficij koji se ima recitirati u koru između kanonskih časova. Ipak se prvi tekst takvog marijanskog oficija pojavljuje u dva engleska rukopisa, i to jedan za upotrebu kenterberijskih monaha, a drugi za upotrebu kora sv. Marije u Winchesteru, sastavljen u XI stoljeću (oba je izdao E. S. Dewick). Slični marijanski oficiji, zajedno s ostalim oficijima i molitvama, koji su se recitali između Jutrenja (Matutina) i Prvog časa (Prima), određeni za privatnu upotrebu izvan kora, pod nazivom »Matutinale« (Knjiga Jutrenja) već su sakupljeni u priručnicima polovinom XI stoljeća. To je jasno iz dva primjerka napisana i lijepo iluminirana u skriptoriju sv. Krizogona u Zadru. Jedan se od njih čuva u Bibliotheca Bodleriana u Oxfordu (MS. Canon. Lit. 277), a drugi u Budimu, Mađarska (Biblioteka Mađarske Akademije, MS lat. octavio 5). Dvije spomenute knjižice, kao prve u svojoj vrsti, sadrže sve one elemente koji se nalaze u kasnijim časoslovima, u takozvanim »Libri Horarum«. Stariji od njih pohranjen je od zadarske matrone Čike, sestre hrvatskog kralja Krešimira, među blago samostana sv. Marije, kojega je podigla sama

⁶¹ Gonzales GIRONES, *El culto a la Virgen Maria en la liturgia visigotico-mozarabe*, u nav. dj., svezak IV, str. 121–136.

⁶² Vizigotsko-mozarabska liturgija nastala je u VI stoljeću. Njezinom razvoju mnogo su doprinijeli Oci Leander, Izidor Seviljski i Ildefonso te, dakako, poslije sjedinjenja Španjolske, Treći Sabor u Toledu godine 589. Osmanlijski prodor u Španjolsku prouzročio je rascjep španjolske nacije „no u Kordobi mozarabska liturgija postoji još u IX stoljeću. Konačno ju je ukinuo jedan crkveni poglavar i to papa Grgur VII.

⁶³ Marijan GRGIĆ, *The Elevant Century Zadar Offices of the Blessed Virgin*, u nav. dj., svezak IV, str. 241–258; vidi sažetak u AKSA 12. VIII 1971. kongresno izdanje, str. 5–6.

Čika godine 1066, kako to svjedoči dokumenat ustanovljenja. Drugi je sačinjen, čini se, za Većenegu, kćerku Čikinu, malo prije njezina stupanja u samostan sv. Marije Zadarske, godine 1072. Osim oficija Presvetog Trojstva, oficija za pokojne, »Officia per ferias«, himana i raznih molitava, te dvije knjižice sadrže votivni red oficija u čast BDM s noćnicama, hvalama, malim horama, večernjicama i povečerjem, i to oksfordski rukopis u tri a Budimski u dvije inačice. I u ovom budimskom rukopisu jedan oficij ipak ima varijante za pojedine dane tjedna. Himne ovih oficija zaslužuju naročitu pozornost zbog svoje osebnosti: osim dvaju općih, nijedan od njih ne može se naći u drugim izvorima osim zadarskih. Dapače svaka hora ima svoj himan, i himni se nikad ne ponavljaju u trima (odnosno dvama) kursevima. Slično i collectae na kraju svake hore: od sedam collecta nijedna se ne ponavlja u kursu istog oficija. U Spomenima svetih postoje »zaklinjanja« (duže osobne molitve) u čast zadarskih zaštitnika: sv. Krizogona mučenika, sv. Stošije djevice i mučenice, sv. Zoila, priznavaoca. Iz teksta se jasno vidi da su ovi oficiji sastavljeni za osobnu upotrebu neke žene.

Pošto je predavač tako opsežno prikazao povijest i strukturu tog zadarskog oficija BDM nabrojio je u zaključku neke mariološke probleme kojima su, čini se, bili zaokupljeni kompilatori ovih oficija. A to su: djevičanstvo Blažene Djevice Marije i njegov duhovni smisao, odnos BDM prema Presvetom Trojstvu i Utjelovljenju, zagovor i posredništvo BDM. Ovaj je oficij slobodno sastavljen i prilagođen privatnoj pobožnosti, arhetip tzv. »Malog oficija BDM« koji je imao veliki utjecaj na osobnu pobožnost u srednjem vijeku.

U raznim jezičnim skupinama održana su vrijedna predavanja o štovanju Marije na temelju starih liturgijskih tekstova.

Liturgijska djela trierskog biskupa Amalarija uzeo je u razradu Jesus SOLANO, SJ.⁶⁴ Amalarije je bio vrlo plodan kršćanski pisac.⁶⁵ Predavač je uzeo u obzir samo tri liturgijska djela Amalarijeva: a) Canonis missae interpretatio, b) Liber officialis i c) Liber de ordine antiphonarii. Amalarije u tim djelima tumači pojedine liturgijske literarne dijelove kao molitve, himne, versove, rezponzorije. A budući da je Marija u tim liturgijskim tekstovima dosta zastupljena, Amalarije u tim tumačenjima mnogo kaže i o Mariji. Protumačio je na primjer što to znači »venerare Mariam« (= sjećati se da je Marija djelom Duha Svetoga postala majkom Isusa Krista), zašto Mariju zazivamo u pomoć (= jer je bila Majka Božja i Djeвица te nam može posredovati sve milosti) i kako treba Mariju nasljedovati. U antifonama, recima i odgovorima te u himnima Amalarije pridjeva Mariji prekrasne i teološki značajne nazive. Blagdane kao na primjer *Hypapante* on prvi na Zapadu naziva *Praesentatio Domini in templo* (= Prikazanje Gospodinovo

⁶⁴ Jesus SOLANO, S. J., El culto a María en las obras liturgicas de Amalario (775—850), u nav. dj., svezak IV, str. 259—268. Vidi još I. M. HANSENS, S. J., Amalarii Episcopi opera liturgica omnia, 3 sveska, Città del Vaticano 1948.

⁶⁵ Liturgijska djela Amalarijeva sačuvana jesu: Epistula ad Petrum abbatem Nonantulanum, Epistula ad Carolum imperatorem de scrutinio et baptismo, Missae expositionis geminus codex, Canonis missae interpretatio, Epistula ad Hilduinum abbatem de diebus ordinationis et quatuor temporum, Prologus antiphonarii, Liber officialis, Liber de ordine antiphonarii.

u Hramu), a *Dormitio* naziva *Assumptio BMV in coelum* (= Uznesenje BDM na nebo). Osim ta dva blagdana Amalarije pozna još jedan Marijin blagdan, blagdan Rođenja Blažene Djevice Marije.

O štovanju Marije u monaškom redu u VIII i IX stoljeću govorio je Don Bernard BILLET, O. S. B.⁶⁶ Uzeo je u obzir monaški kalendar liturgijskih marijanskih blagdana prema benediktinskim konstitucijama koje su se obdržavale u Rimu, Saint-Gallu, Monte Cassinu, Centuale, Fuldi, Corbie, Aniane, Saint-Martial de Limoge i drugdje u sjevernoj i istočnoj Francuskoj i u Elzasu. Na temelju tih izvora Billet je pokazao da su se gotovo posvuda u tim samostanima slavili blagdani *Svijetlica* i *Uznesenje BDM*. U nekim samostanima (Elzas, Švicarska, sjeverna Francuska) slavili su monasi već u IX stoljeću čak i blagdan *Začecja BDM*. U Centuale, Corbie i u Monte Cassino monasi slave do kraja VIII stoljeća i blagdan *Rođenja BDM*. U Monte Cassino slave monasi i *Navještenje* kao marijanski blagdan. Sve su te blagdane monasi preuzeli s Istoka u razdoblju od VIII do X stoljeća posredstvom liturgije. Preuzeli su te blagdane monasi stoga što su oni svoj ideal povezivali s idealom Marijinim: njezino Navještenje, Očišćenje, Začecje, njezino dvostruko rođenje (zemaljsko i nebesko) bilo im je gradivo za razmišljanje, osmišljavanje redovničkog života i kao stupnjevi nasljedovanja kršćanskog savršenstva Marijina. Pomoću slavljenja tih blagdana ostvarivali su svoj ideal »svidjeti se Kristu Svemogućemu«. Marija je za njih postajala primjer i uzor.

Početke i razvoj *Marijanskog lekcionara* u zapadnim liturgijama prikazao je Ignacio CALABUIG O. S. M.⁶⁷

Vrlo značajan doprinos upoznavanju Marijina kulta u tom razdoblju bijaše predavanje oca Bonana GARRIDO O. S. B.⁶⁸ koji je na temelju liturgijskih himana⁶⁹ koji su upravo nastajali u razdoblju od VI do XI stoljeća razvio nauku o Mariji. Ti himni opjevavaju otajstvo Marije i njezina svojstva i povlastice. Bili su spjevani za marijanske blagdane koji su se u tom razdoblju u raznim pokrajinskim crkvama obdržavali: Rođenje BDM, Navještenje, Očišćenje, Uznesenje BDM na nebo. Ti himni izobilno koriste biblijske tekstove Starog i Novog zavjeta (tako osobito Post 3, 15; Iz 7, 14; 11, 10; Ez 44, 1—3; Pj 4, 12) i biblijske figure (gorući grm: Izl 3, 2 sl; Aronov štap: Izl 7, 12 i druge) i tumače sve tekstove i sve figure u svjetlu otajstva Marije Bogorodice. Ti su himni dokaz duboke pobožnosti kršćanskog puka prema Mariji, koja

⁶⁶ Dom Bernard BILLET, *Culte et dévotion à la Vierge Marie dans l'Ordre monastique aux VIIIe—IXe siècles. Le calendrier monastique des fêtes liturgiques de la Vierge d'après les »Initia consuetudinis benedictinae« de K. HALLINGER, u nav. dj., svezak IV, str. 203—216. Vidi sažetak u AKSA 8. VIII 1971. kongresno izdanje str. 2.*

⁶⁷ Ignacio CALABUIG, *La formazione del »Lezionario Mariano« dal secolo VI al secolo XII nelle liturgie occidentali.*

⁶⁸ Bonano GARRIDO, O. S. B., *La Virgen Maria en los himnos liturgicos de sus fiestas, siglos VI—XI, u nav. dj., svezak IV, str. 157—202.*

⁶⁹ GARRIDO je u svom studiju iskoristio slijedeće himne: 1. — *Ad laudem Matris Domini*; 2. — *A solis ortus cardine*; 3. — *Auroram dictam sermone propheticum*; 4. — *Aurora velut fulgida*; 5. — *Ave, maris stella, Dei mater alma*; 6. — *Ave, maris stella, ave, stella maris*; 7. — *Ave, per quam orbis lapsi*; 8. — *Beata, Dei Genitrix, nitor humani generis*; 9. — *Cantemus in omni die concinatas varie*; 10. — *Deus, qui mundum crimine jacentem Fili tui carne i* 11. — *En, pater gloriae, rutilum, gaudium cunctis inclaruit, i još četrdesetak drugih himana. Vidi nav. dj., svezak IV, str. 157—165.*

je, konačno, preko Marije bila usmjerena prema Presvetom Trojstvu. Zato ti himni, gotovo redovito, završavaju doksologijama kao na primjer himan *Ave, maris stella*: »Sit laus Deo Patri, Summo Christo decus, Spiritui Sancto honor, tribus unus« i slično. Štovanje Marije, stoga, prema ovim himnima nipošto i nikada ne zasjenjuje štovanje Presvetog Trojstva, nego je sve štovanje Marije usmjereno prema Presvetom Trojstvu. Od Marijinih otajstava himni opjevavaju osobito njezino predodređenje, svetost, djevičansko materinstvo i kraljevstvo. U njima je, dakle, u sažetku sadržana sva mariologija bez ikakva pretjerivanja.⁷⁰ Bila je to još trijezna, zdrava i odmjerena mariologija!

Marijanskim liturgijskim molitvama bavili su se dva predavača: Joaquim BRAGANÇA i Jean LAURENCEAU.

Joaquim BRAGANÇA je obradio liturgijske molitve u čast Marije koje su nastajale u razdoblju od X i XI stoljeća, ili su pak u to vrijeme bile konačno redigirane.⁷¹ Moramo imati na pameti da je to ono razdoblje u kojem je cvala srednjevjekovna euhologija. Bragança se ograničio samo na one liturgijske molitve koje se nalaze u knjigama službenog kulta, u sakramentarijima, u misalima, u pontifikalijima i u ritualima. U marijanskim se molitvama slavi majčinsko djevičanstvo odnosno djevičansko-božansko materinstvo i njezina uloga u povijesti spasenja. Molitve su nadahnute na Bibliji Staroga i Novoga zavjeta a građene na solidnoj i sigurnoj teologiji o Mariji: Marija je u tim molitvama uvijek promatrana u okviru Krista, u svjetlu Njegova utjelovljenja i spasiteljskog djela. I opet i u tim molitvama susrećemo trijeznu mariologiju, mariologiju bez onih pretjerivanja koja će se u kasnijim stoljećima ipak pojaviti.

Jean LAURENCEAU, O. P., prikazao je povijest nastanka i prvih početaka takozvanog »Anđeoskog pozdrava« *Zdravo Marijo*.⁷² Ova se molitva odnosno antifona pojavljuje u zapadnoj liturgiji pri kraju VII stoljeća kao antifona za prikazanje u misi na blagdane Navještenja i na kvatrenu srijedu u prosincu. U X i u XI stoljeću ta se antifona proširuje i recitira se kao molitva u samostanima X stoljeća i u kleričkim sredinama te u asketskim laičkim sredinama XI stoljeća. Ta molitva stavljena je u kontekst Marijine radosti kod Navještenja. Pobožni redovnici, klerici i laici ponavljali su ovu molitvu razmatrajući otajstva Marijine radosti i žalosti. Oko 1410. godine sveti Dominik iz Chartreuxa dat će takvom načinu ponavljanja molitve *Zdravo Marijo* uz razmišljanje o otajstvima konačni oblik, oblik takozvane »krunice« ili »Otajstva Rozarija«.

Štovanje Marije općenito u zapadnoj liturgiji sve od vremena Efeškog sabora pa do Karolinškog vremena sustavno je prikazao Theodor SCHNITZLER.⁷³

⁷⁰ Nav. dj., str. 202.

⁷¹ J. BRAGANÇA, *Prières liturgique à la Vierge aux Xe—XIe siècles*, u nav. dj., svezak IV, str. 227—240.

⁷² Jean LAURENCEAU, *Les débuts de la récitation privé de l'antienne «Ave Maria» en Occident avant la fin du XI siècle*, u nav. dj., svezak II, str. 231—245. Vidi sažetak u AKSA 9. VIII 1971. kongresno izdanje str. 5.

⁷³ Theodor SCHNITZLER, *La Santissima Vergine nella liturgia romana dal Concilio di Efeso al tempo carolingio*.

Nekoliko je izvrsnih prikaza štovanja Marije bilo učinjeno na temelju starokršćanskih *homilija*, marijanskih homilija, iz tog razdoblja. Štovanje Marije na temelju homilija pojedinih Otaca prikazat ćemo još i kasnije, kad budemo prikazivali štovanje Marije u raznih crkvenih Otaca iz razdoblja od VI do XI stoljeća. Ovdje ćemo se ograničiti samo na ona predavanja koja imaju općeniti karakter.

Prve *homilijare* koji potječu iz razdoblja od VII do IX stoljeća uzeo je u razmatranje Adalbert HAMMAN.⁷⁴ Homilijari su zbirke liturgijskih homilija koje su bile posebno sastavljene s ciljem da posluže celebrantima koji su se slabo pripravljali za propovijedi. Studij ovih homilijara je važan za proučavanje duhovnog i liturgijskog života spomenutog razdoblja u Španjolskoj, Francuskoj, Italiji i sjevernoj Africi. Kompilatori ovih homilijara pabirčili su po spisima starijih latinskih Otaca. Po spisima starih grčkih Otaca nisu mogli pabirčiti, jer nisu znali grčki. Marijanska pobožnost zastupljena u tim homilijarima bitno je liturgijska, usredotočena uglavnom oko slavljenja Božića, oko slavljenja otajstva Utjelovljenja Riječi Božje. Marijino otajstvo, dakle, obrađuju u vidokrugu Utjelovljenja i uopće u vidokrugu Otajstva Kristova.

O štovanju Marije na temelju samo jedne homilije i to 67. homilije Severa Antiohijskog govorio je Joseph LECUYER, O. S. Sp.⁷⁵ U toj homiliji pojavljuju se razne tipologije za Mariju kao na primjer tipologija »gorućeg grma« (usp. Izl 3, 5) u kojem tipu Sever Antiohijski gleda navještaj djevičanskog začeća, tipologija »vrata nebeskih« (usp. Post 28, 17) i istočnih hramskih vrata iz Ezekijelova viđenja (Ez 44, 1—3), u kojima gleda Mariju kao vrata kroz koja nam je došlo spasenje i kroz koja mi ulazimo u spasenje, tipologija »gore Sinaja« (Izl 29, 17) i Gore iz koje je isječen kamen prema Danijelovom viđenju (Dan 2, 34—35), tipologija »Svetinje nad Svetinjama« ili »Šatora« odnosno Jeruzalemskog Hrama prema raznim tekstovima Izaije proroka (Iz 7, 14; 8, 3; 9, 6). Ova Homilija 67 Severa Antiohijskog je kanoti sažetak sveukupnog tradicionalnog nauka o Mariji.

Isto je tako samo jednu marijansku homiliju uzeo u obradu Robert MALOY.⁷⁶ Radi se o jednoj homiliji održanoj na dan Rođenja BDM negdje u VII stoljeću a koja je nedavno pronađena. Ona je nastala u redovničkim sredinama, po svoj prilici u Francuskoj, najvjerojatnije između 750—800. godine. U toj Homiliji je protumačen biblijski tekst Lk 10, 38—42 (Marta i Marija): Mariju prikazuje kao uzor i aktivnog i kontemplativnog života, života koji je bio bitno usredotočen na Isusa. Propovijed ne zadire u naučne teme i izbjegava svako moraliziranje kao i pitanje tjelesnog Uznesenja Marije.

⁷⁴ Adalbert HAMMAN, O. F. M., La dévotion mariale d'après les premiers homéliaires, u nav. dj., svezak IV, str. 217—226; vidi sažetak u AKSA 9. VIII 1971. kongresno izdanje str. 4.

⁷⁵ Joseph LECUYER, O. S. Sp., L'homélie cathédrale LXVII de Sévère d'Antioche, u nav. dj., svezak III, str. 1—16. Vidi sažetak u AKSA 8. VIII 1971. kongresno izdanje str. 2.

⁷⁶ Robert MALOY, S. M., Sermo in die natali Sanctae Mariae saeculi VIII (?) novissime repertus. Vidi sažetak u AKSA 12. VIII 1971. kongresno izdanje str. 8.

Vrlo vrijedne homilije svetog Ivana Damaščenskog obradio je Frederick JELLY, O. P., i to u vidu teme Marijina posredništva,⁷⁷ a Angelo GIDA, O. S. M., proučio je propovijedi triju velikih govornika: Andrije s Krete, Germana Carigradskog i sv. Ivana Damaščenskog i izložio njihovo štovanje Marije i njihovu nauku o Mariji.⁷⁸ Marijanske homilije sv. Klementa Ohridskog i njegove škole uzeo je u razradu i na temelju njih prikazao štovanje Marije Predrag BELIĆ, S. J.⁷⁹ Roland GAUTHIER, C. S. C., izvrsno je protumačio *Opus imperfectum in Matthaëum* (= komentar odabranih odlomaka iz Matejeva Evanđelja) koje je pod imenom sv. Ivana Krizostoma napisao neki nama nepoznati pisac, biskup, sigurno uvjereni arijanac i monofizita, koji je živio u srednjoj Italiji u prvoj polovici VI stoljeća.⁸⁰ *Opus imperfectum* ne sadrži sustavni prikaz marijanske nauke, ne pruža niti neko posebno svjedočanstvo pobožnosti prema Mariji a niti ima kakvih aluzija na liturgijski kult prema Mariji. Matejeve tekstove tumači često u okviru tipološkog tumačenja (Marija je lik Crkve ili nova Eva). Dosta opsežno tumači Matejev izvještaj Djetinjstva Isusova razlažući Marijino Djevičanstvo prije poroda, u porodu i poslije poroda, zaruke, bračni život Marije s Josipom kao djevičanski brak, tumači zašto je Marija morala imati zaručnika odnosno muža (da joj bude pri pomoći i da je štiti u javnom životu te da pred đavlom sakrije djevičansko rođenje Isusa Krista, itd.).

b) Na temelju ikonografije

Spomenimo barem tri-četiri predavanja u kojima je bio prikazan kult BDM na temelju ikona, slika i natpisa iz tog razdoblja. Mirjana TATIĆ-ĐURIĆ prikazala je temu Bezgrešne Bogorodice »Panachrantos«.⁸¹ Prema predavačici dogmatska ideja o Bezgrešnoj Bogorodici, na kojoj se zasniva ikona Bogorodice s djetetom na prijestolju, sazrela je još prije Efeškog sabora. Među najstarije spomenike te ideje spadaju crkve Sergija i Stefana u Gazi, apsidalni mozaik u Capui i u crkvi Maria Maggiore u Ravenni. Štovanje Bogorodice potvrđuje se od vremena najranijih rimskih katakombi, istočnih ikona i zapadnjačkih Madona. Uzimajući u obzir glavna središta štovanja Marije u Italiji, Francuskoj, Njemačkoj, Engleskoj, na Balkanu i drugdje Tatić-Đurić izvodi zaključak da je grčki izričaj *panachrantos*, često spominjan u crkvenoj poeziji, nazočan na dvjema važnim spomenicima Zapada i Istoka, u Carigradu u crkvi Konstantina Lipsa (X stoljeće) i u Monrealu

⁷⁷ Frederick JELLY, O. P., *Mary's Mediation in the Distribution of Grace According to St. John Damascene's Homilies on her Dormition*, u nav. dj., svezak IV, str. 302–312.

⁷⁸ Angelo GIDA, O. S. M., *Linee culturali nell'omiletica e iconografia dei tre massimi esponenti bizantini del secolo VIII (Andrea di Creta, Germano di Costantinopoli, Giovanni Damasceno)*.

⁷⁹ Predrag BELIĆ, S. J., *De homiliis marianis S. Clementis Achridani: Ohridski (c. 840–916) eiusque Scholae*, u nav. dj., svezak III, str. 499–550.

⁸⁰ Roland GAUTHIER, C. S. C., *La Vierge Marie d'après l'Opus imperfectum in Matthaëum*, u nav. dj., svezak III, str. 49–66; Vidi sažetak u AKSA 9. VIII 1971. kongresno izdanje str. 4.

⁸¹ Mirjana TATIĆ-ĐURIĆ, *LA VIERGE immaculée Panachrantos. Son iconographie et son culte*, u nav. dj., svezak II, str. 247–273.

(XII stoljeće). Termin *panachrantos* odnosi se na svojstvo neporočne Djevice, Bogorodice, zastupnice Ijudskog roda pored Krista Gospodina.

O štovanju Bogorodice u našim krajevima na temelju ikonografije govorilo je nekoliko naših predavača. O njihovom razlaganju govorit ćemo na drugom mjestu. No ovdje bismo željeli spomenuti dva predavača, i to Nenada CAMBIJA i Branka FUČIĆA. Nenad CAMBI⁸² je uzeo u razmatranje dva sarkofaga na temelju kojih tvrdi da je kult Bogorodice postojao u Solinu i prije Efeškog sabora. U rimskoj crkvi sv. Venancija postoji jedan mozaik koji je prema Cambiju vjerojatno kopija jedne solinske freske, od koje postoje ostaci, a koja ima u sebi ukomponiran lik Marije. Predavač je u prilog postojanja štovanja Marije u Solinu naveo i *Historia Salonitana Maior*, prema kojoj je katedrala u Solinu bila posvećena Mariji već prije Efeškog sabora. Kasniji podaci iz VI do XI stoljeća nedvojbeno dokazuju da je štovanje Marije u Solini bilo već vrlo rašireno.

Branko FUČIĆ⁸³ da bi dokazao štovanje Marije u našim krajevima uzeo je u obzir istarske freske i slike od kojih neke potječu još čak iz prijevratnog vremena (kao na primjer Epifanijev prikaz Bogorodice u katakombama i neki drugi spomenici). Iznio je teološke sastavnice Marijinih freski u katedrali u Poreču pokazavši kako cijeli ikonografski nacrt u porečkoj bazilici služi kristološkoj dogmatskoj stvarnosti.

Postojanje štovanja Marije u Sloveniji poglavito u pograničnim dijelovima prikazao je na temelju stare ikonografije Maksimilijan MIKLAVČIĆ,⁸⁴ a o opstojnosti štovanja Marije u anglosaksonskim krajevima govorio je na temelju anglosaksonske umjetnosti H. M. GILLET.⁸⁵ Obradio je sliku Majke Božje s djetetom koja se nalazi ukiesana u lijes sv. Cuthberta (oko 698. godine).

Mislim da je najbolje u okviru ikonografije iznijeti što je Mgr. Joseph NASRALLAH govorio o štovanju Marije na temelju grčke epigrafije iz Antiohije i to iz vremena III do VII stoljeća,⁸⁶ dakle iz vremena koje prethodi vremenu koje je na ovom mariološkom kongresu obrađivano. Ovi grčki natpisi (= epigrafi) iz Antiohije svjedoče o postojanju štovanja Marije uopće na području starokršćanske Sirije. Natpisi koje je Nasrallah uzeo u razmatranje ne nalaze se samo na grobovima, nego na kućama, na vilama, nad portalima, na crkvama. Oni su zrcalo onog što je narod vjerovao i načina na koji je taj narod štovao Bogorodicu (*Mitir Theou*). U natpisima, uzetima zajedno, sadržana je mala *summa* nauke o Mariji. U njima su najčešće istaknute povlastice i razna svojstva Bogorodice kao božansko materinstvo (ona

82 Nenad CAMBI, *The Cult of the Blessed Virgin Mary at Salona and Split from the Fourth till the Eleventh Century in the Light of Archaeological Evidence*, u nav. dj., svezak V, str. 43–72. Sažetak vidi u AKSA 10. VIII 1971. kongresno izdanje str. 6.

83 Branko FUČIĆ, *Virgo et Mater in Histriae iconographia inde a saeculo VI usque ad saeculum XIII*, u nav. dj., svezak V, str. 125–132. Sažetak vidi u AKSA 11. VIII 1971. kongresno izdanje str. 7.

84 Maksimilijan MIKLAVČIĆ, *Prima patrocinia mariana et fundamenta iconographica cultus mariani in Slovenia*.

85 H. M. GILLET, *The Earliest Representation of Our Lady in Anglo-Saxon Art: The Madonna on the Coffin of St. Cuthbert*. Usp. E. R. Carroll, *Report on the Zagreb Mariological Congress*, u *Marian Studies*, 23 (1972) str. 120.

86 Joseph NASRALLAH, *Marie dans l'épigraphie grecque du Patriarchat d'Antioche du III au VII siècle*, u nav. dj., svezak V, str. 341–356.

je Theotokos, Mitir Theou, Theomitora), djevičanstvo, pomoćnica u nevoljama, čuvarica kršćanske vjere i tome slično. Zanimljiv je jedan natpis, nađen na jednoj grobnoj kuli nešto sjeverno od Hage za koji Waddington tvrdi⁸⁷ da je nastao godine 71. odnosno godine 109, kada je pokopan onaj koji je tu grobnu kulu sagradio, Bassos. Taj natpis svjedoči o vrlo ranom štovanju Bogorodice u sirijskim krajevima. Bassos naime preporuča sebe, svoju ženu i svoju djecu poslije smrti »zaštiti *Djevice* od koje je Krist rođen«. Takvih natpisa ima na području Sirije u vremenu od III do VII stoljeća prilično; svi ti natpisi svjedoče o privrženosti sirijskog naroda Bogorodici. Od VII stoljeća Sirija postaje islamska i ta stara baština štovanja Marije će nestati.

c) Na temelju pokrajinskih sabora

Spomenimo samo jedno predavanje u kojem je prikazano štovanje Marije i nauka Marije na temelju pojedinih posebnih odnosno pokrajinskih sabora i to zato, jer ga je održao naš zemljak, Mihael BRLEK, O. F. M.⁸⁸ Brlek je prikazao sustavno i u sažetku nauku Marije na temelju pojedinih sabora koji su se održavali sve do Kodeksa cara Justinijana od Dekreta Gracijanova. Uzeo je u obzir i Sabore što su održani na Istoku i Sabore što su održani na Zapadu, a uzeo je u obzir i one crkvene Sabore koji su bili održani na tlu Hrvatske što je osobito velik doprinos za svjetsku javnost. Ti su posebni crkveni Sabori za mariologiju dragocjeni u povijesnom, dogmatskom, liturgijskom i u penitencijalnom vidu. Govore o štovanju Marijinih slika i moći, o štovanju Marije i uopće o pobožnosti Mariji. Zanimljivi su nazivi koje pridaju ti Sabori Bogorodici. Mogli bismo sačiniti cijele litanije tih naziva.⁸⁹ Od blagdana koje ti Sabori spominju i odobravaju vjernicima jesu najčešće Očišćenje i Uznesenje a onda i Navještenje i Rođenje BDM, dakle četiri blagdana na koja se čita i posebna misa u čast Bogorodice.

4. PRIKAZI MARIOLOGIJE I ŠTOVANJA MARIJE NA TEMELJU OTAČKIH SPISA

Iznijet ćemo radove odnosno prikaze nauke o Mariji i štovanja Marije što su ih učinili predavači na temelju raznih crkvenih Otaca i kršćanskih pisaca iz razdoblja od VI do XI stoljeća. Radi pregleda podijelit ćemo te radove prema stoljećima u kojima su pojedini crkveni Oci odnosno kršćanski pisci živjeli.

⁸⁷ WADDINGTON, Les ERES employees en Syrie, u *les Comptes rendus de l'Academie des Inscriptions*, 1865, str. 38—39.

⁸⁸ Mihael BRLEK, O. F. M., De Beata Maria Virgine in Conciliis particularibus a Codice imperatoris Justiniani usque ad Decretum Gratiani, nav. dj., svezak III, str. 711—748. Predavač je uzeo u obzir osobito ove Sabore Toletanski X (694), Frankfurtski (794), Foroulienski (796/7), sabor u Aachenu (800) i u Parizu (825).

⁸⁹ Gloriosa Virgo Maria, Sancta semper Virgo Maria, dominica Mater, Sancta et immaculata Virgo Maria, Maria Virgo Dei Genitrix, Sancta et immaculata et inviolata Maria semper Virgo, Omnium domina, i Sancta Dei Genitrix.

a) Oci VI stoljeća

Iz ovog stoljeća obrađeni su pape Hormizda (514—529) i Ivan II (umro 536) te sv. Grgur Veliki i Venancije Fortunat odnosno njihova marijanska nauka.

Marijansku nauku pape Hormizde i Ivana II obradio je Salvatore MEO, O. S. M.⁹⁰ Pokazao je kako su ta dva pape slijedili marijansku nauku Efeškog i Kalcedonskog sabora te marijansku nauku Leona I. Središnja je tema njihove mariologije materinstvo Marijino okrunjeno djevičanstvom i svetošću. Premda u pogledu marijanske nauke ta dvojica nisu ništa novo napisali, ipak su odigrali važnu ulogu u VI stoljeću: sačuvali su naime tradicionalnu nauku o Mariji. Papa Hormizda slavi Mariju kao Majku i Djevicu u isti čas, ali bez ikakvog elogijskog i eukologijskog tona. Naprotiv, u pape Ivana već je nazočan elogijski i eukologijski ton.

O marijanskoj nauci sv. Grgura Velikog govorili su naši hrvatski teolozi J. SAGI-BUNIĆ i Rudolf BRAJČIĆ. SAGI-BUNIĆ je prikazao Mariju u povijesti spasenja prema nauci sv. Grgura Velikog,⁹¹ Grgur Veliki posve malo i samo usput govori o Mariji. Marijini se blagdani u to doba još nisu slavili pa nije u sv. Grgura mnogo o blagdanima. Grgur donosi u svojim djelima opise uloge Marijine u razvoju povijesti spasenja, no uloga je Marije u tom razvoju ostavljena sasvim pasivnom. Djela istog sv. Grgura Velikog uzeo je u razradu i otac Rudolf BRAJČIĆ⁹² da bi na temelju te razradbe prikazao Grgurovu nauku o Mariji. Nabrojio je razne Grgurove spise u kojima nema ništa o Mariji, jer su to uglavnom komentari Staroga zavjeta ili pak njegova pisma raznim osobama. Nešto se može reći o štovanju Marije na temelju Grgurovih kanona (u kanonu »*Communicantes*« spominje Mariju na prvom mjestu, isto tako u »*Embolismu*«, a u »*Libera*« utječe se BDM)⁹³ i na temelju »*Dialogus de vita et miraculis Patrum italicorum*«.⁹⁴ No predavač se uglavnom zadržao na Grgurovom izričaju »*Hoc Spiritu Sancto ex carne Virginis concipi a Sancto Spiritu ungueri fuit*« (Reg., XI, 55). Prema predavaču ta izreka Grgurova znači da se Kristovo začeće poklapa s Utjelovljenjem. Pomazanje (unctio) znači da je to tijelo od početka imalo habitualnu milost. Od Djevice se, dakle, začeti znači biti pomazan Duhom Svetim. Posljedica toga je, tvrdi Brajčić, da je Marija Majka Krista kao čovjeka, ali i majka Milosti Kristove pa time i majka naše Milosti što je temelj našeg štovanja Marije. I ono prvo i ovo drugo predavanje održano je bilo u hrvatskoj jezičnoj skupini. Nakon ta dva predavanja razvila se živa diskusija. Drugom su predavaču, Brajčiću, diskutanti predbacivali da je previše operirao s pojmovima biologije i ginekolo-

⁹⁰ Salvatore MEO, O. S. M., La dottrina mariana e le rispettive formule sintetiche dei Papi Ormisda e Giovanni II del secolo VI, u nav. dj., svezak III, str. 17—34.

⁹¹ T. J. SAGI-BUNIĆ, Marija u povijesti spasenja po Sv. Grguru Velikom. Vidi AKSA 6. VIII 1971. kongresno izdanje str. 11—12; sažetak ondje str. 10.

⁹² Rudolf BRAJČIĆ, S. J., Sancti Gregorii Magni »Hoc Spiritu Sancto ex carne Virginis concipi a Sancto Spiritu ungueri fuit« (Reg., XI, 55) ut fundamentum cultus B. V. Mariae in luce interpretationis Deiparogenesis, u nav. dj., svezak III, str. 101—126. Sažetak vidi u AKSA 6. VIII 1971. kongresno izdanje str. 10.

⁹³ nav. dj., str. 106.

⁹⁴ nav. dj., str. 109—111.

gije i da je neprirodno sproveo hilemorfističku vivisekciju čovjeka (i Krista) na tijelo i na dušu.⁹⁵

Marijinu nauku prema Venanciju Fortunatu i njegovo štovanje Marije prikazao je F. S. FOLGADO.⁹⁶ Venancije je isticao božansko materinstvo Marije i u tome vidio izvorište svih ostalih Marijinih svojstava i povlastica.

Pietro LUSTRISSIMI, O. S. M., prikazao je naučni sadržaj jedne zaboravljene pjesme koju je Andrija Govornik spjevao u čast Bogorodici.⁹⁷ U ovoj je pjesmi Andrija Govornik opjevao božansko i djevičansko materinstvo Marije, i to samo jedno stoljeće poslije Efeškog sabora, i razna svojstva Marijina od kojih u pjesmi osobito opjevava Marijinu vjeru u Božju riječ i u otajstvo Presvetog Trojstva.

b) Oci VII stoljeća

Iz ovog su stoljeća na mariološkom kongresu bili obrađeni sv. Izidor Seviljski (umro 636), sv. Ildefonz Toletanski i sv. Modesto Jeruzalemski (umro 634).

Nauku i štovanje Marije prema djelima sv. Izidora Seviljskog razradio je Ismael BENGOCHEA, O. C. D.⁹⁸ Sv. Izidor Seviljski bijaše predstavnik zdrave i sigurne nauke o Mariji. Premda o Mariji nije mnogo pisao, ipak je važan za podržavanje zdrave nauke o Mariji. Osim što je pisao o materinstvu i djevičanstvu Marijinu pisao je Izidor i o suotkupiteljstvu i o posredništvu Marijinu te o vjeri Marije.⁹⁹ Mariju je stavio u tijesnu vezu s Euharistijom i nazivao je Kraljicom. Velika je zasluga Izidorova što je odgojio sv. Ildefonza, velikog mariologa iz tog vremena.

Djela sv. Ildefonza iz Toleda istražili su J. CASCANTE, H. M. KOESTER i A. MALO. Juan M. CASCANTE DAVILLA¹⁰⁰ pokazao je kako je sv. Ildefonz svoje naučavanje o Mariji prozeo dubokom vjerom iz koje proizlazi divljenje Bogu koji se velik pokazao u svojoj Majci. Kao temelj štovanja Marije Ildefonzo je uzimao objavljenu nauku u Bibliji. Na temelju Biblije govorio je i pisao o Mariji bez ikakva pretjerivanja. U svojim je djelima pružio gotovo sustavnu mariologiju, začudo cjelovitu za ono vrijeme. Kreposti koje su odlikovale Mariju (poniznost, vjera, pouzdanje, poučljivost, poslušnost, poštivanje i ljubav) treba nasljedovati svatko tko želi Mariji služiti i nju ljubiti. Sustavnu nauku o Mariji, kakvu je u svojim spisima zastupao Ildefonzo, prikazao je Heinrich M. KOESTER, S. A. C.¹⁰¹ i to na temelju Ildefonzovog spisa *De Virgini-*

95 Usp. AKSA 6. VIII 1971. kongresno izdanje str. 10.

96 F. S. FOLGADO, *Devocion y culto à la Virgen en Venancio Fortunato*, u nav. dj., svezak III, str. 87—100.

97 Pietro LUSTRISSIMI, O. S. M., *Andreas ORATOR, Poeta CHRISTIANO del secolo VI*, in un dimenticato carne di lode alla Madre di Dio, u nav. dj. svezak III, str. 35—48.

98 Ismael BENGOCHEA, O. C. D., *dottrina y culto Mariano en San Isidoro de Sevilla* (— 636.), u nav. dj., svezak III, str. 161—196; a sažetak vidi u AKSA 6. VIII 1971. kongresno izdanje str. 9.

99 nav. dj., str. 169.

100 Juan M. CASCANTE DAVILLA, *La devocion y el culto a Maria en los escritos de san Ildefonso de Toledo* (s. VII), u nav. dj., svezak III, str. 223—248. Usp. još J. M. CASCANTE, *Doctrina Mariana de san Ildefonso de Toledo*, Barcelona 1958.

101 H. M. KOESTER, S. A. C., *Ildefons von Toledo als Theologe der Marienverehrung*, u nav. dj., svezak III, str. 197—222.

tate *Beatae Mariae*.¹⁰² U svom spisu Ildefonzo brani djevičanstvo Marije u porodu (protiv Joviniana), *poslije* poroda (protiv Helvidija) te *prije* poroda (protiv Židova). U tom se spisu ističu osobito tri teme: Marijino materinstvo, trajno djevičanstvo i njezine odlike (electa a Deo, adsumpta a Deo, advocata a Deo, proxima Deo, adhaerens Deo, conjuncta Deo). U tom istom spisu Ildefonzo je naveo deset načela štovanja Marije.¹⁰³ To isto Ildefonzovo djelo obradio je i Adrien MALO, O. F. M.¹⁰⁴

Sv. Modesta Jeruzalemskog, pisca iz ovog razdoblja (VII stoljeće), odnosno njegovo djelo »Encomion« ili panegirik o Uznesenju BDM Majke Božje na nebo, obradio je Domenico BERTETTO SDB.¹⁰⁵ Prikazao je Modestove motive za štovanje Bogorodice, naime: a) božansko i djevičansko materinstvo Marijino, b) Marijino sudioništvo u otkupljenju ljudi, c) slavno Uznesenje njezino tijelom i dušom na nebo i d) druga svojstva i povlastice Marijine. Zanimljivi su nazivi, ima ih oko 35, kojima Modesto u svom *Enkomiju* oslovljava Mariju.¹⁰⁶

c) Oci VIII stoljeća

Iz VIII stoljeća obrađeni su sv. Pavao Đakon (C. POZO) odnosno Pavao Winfrid (umro 799. godine, obradio ga T. GALLUS), papa Ivan VII (A. RUM), Beda Časni (T. CRANNY), Alkuin (B. ŠUŠNIK) i Ambrozije Autpert (F. BUCK).

Marijansku nauku Pavla Winfrida Đakona¹⁰⁷ prikazao je T. GALLUS.¹⁰⁸ Uzeo je u obzir Pavlov tzv. »Homiliarium«. Homiliarium je zbirka 144 Pavlovih homilija od kojih je šesnaest posvećeno Mariji (marijanske homilije). U marijanskim je homilijama Pavao Đakon Winfrid iznio razne vidove marijanske nauke, a osobito razrađuje otajstvo djevičanskog i božanskog materinstva Marije. Ovo je Otajstvo, tvrdi Pavao Winfrid, vrhunac Božje objave, jer je tijesno povezano s Utjelovljenjem Sina Božjega. Winfrid dokazuje nužnost djevičanskog začeća kojemu se u prekrasnim izričajima divi. Pokazuje kako se i Stari i Novi zavjet slažu u pogledu Marijina djevičanskog začeća (usp. Iz 7, 14 s Lk 1, 26 sl). Dokazuje kako je Marijino djevičansko bogomaterinstvo usmjereno prema Otkupljenju. Govori o tome kako je Marija nužno morala biti zaručena s mužem i navodi razloge za to te, konačno, uvelike hvali mudrost i razboritost Marije. Istog je pisca i istu građu, ali u nešto drugačijem vidu, obradio i Candido POZO, SJ.¹⁰⁹

102 Kritičko izdanje tog djela priredio je i izdao Vicente BLANCO GARCIA, Madrid, 1937.

103 Nav. dj., str. 210—213.

104 Adrien MALO, O. F. M., *Eximius testis cultus Mariani saeculi VII: s. Hildephensius Episcopus Toletanus, in suo tractatu »De Virginitate perpetua Sanctae Mariae adversus tres infideles«*.

105 Domenico BERTETTO, SDB, *Il culto mariano in S. Modesto di Gerusalemme*, u nav. dj., svezak III, str. 127—160.

106 Vidi te nazive u nav. dj., str. 150—155.

107 Pavao Winfrid je sin Warnefrida, iz plemićke Langobardske obitelji. Bio je povjesničar, pisac, gramatičar i pjesnik. Rođen je u Akvileji oko 720 godine, a godine 782 postao je redovnikom u Monte Cassino.

108 Tiburtius GALLUS, SJ, *De cultu mariano apud Paulum Winfridum (mort. 799)*, u nav. dj., svezak III, str. 319—328.

109 Candido POZO, SJ, *El culto de Maria en las homilias de Pablo Diacono sobre la Assuncion*, u nav. dj., svezak III, str. 329—338.

Marijansku pobožnost pape Ivana VII (kao papa vladao je vrlo kratko, od 1. III 705. do 18. X 707) iznio je Albert RUM, SMM¹¹⁰ na temelju *Liber Pontificalis* i dviju crkva koje je Ivan sagradio u čast Majci Božjoj i to *Oratorium Sanctae Dei Genitricis in S. Pietro al Vaticano* (u kojoj je na oltaru posvećenom Rođenju bila prekrasna bizantinska slika Bogorodice okružena sa sedam prizora u mozaiku. Na luku ispod oltara bijaše natpis: *Servus Sanctae Dei Genitricis Mariae*, a na zidu slovima u mozaiku opet natpis: *Beatae Dei Genitricis Servus* te ispred oltara njegov grob na kojem je opet bio natpis *Johannis Servi Sanctae Mariae*) i bazilika *Sanctae Dei Genitricis* na Palatinu (odnosno bazilika sv. Marije *Antiquae* na Forumu Romanumu) s prekrasnim mozaicima u apsidi na kojima je prikazana Marija. Pobožnost pape Ivana VII prema Mariji izvire iz njegove istinske vjere. Slike Marije koje je on dao napraviti prikazuju uvijek Mariju kao Theotokos, Bogorodicu. Mariju kao Bogorodicu papa Ivan uvijek promatra u svjetlu i u vidokrugu otajstva Krista Isusa i njegove Crkve.¹¹¹

Marijansku nauku benediktinca Alkuina (rođena 730, bio opat u samostanu sv. Martina Turonskog) na temelju njegovih pisama prikazao je Bernardin SUŠNIK, O. F. M.¹¹² Alkuin je bio širitelj prvih marijanskih hodočašćenja (mjesta Log pri Vipavi, Ruše, Lesce, Bled, Velesovo, Petrovče, Dobrova, Sv. Gora pri Gorici, Sv. Gora pri Litiji, Sv. Gora nad Sotlo, Višarje, Šmarna gora, Ptujaska gora, Tabor i drugdje). Suvremenika Alkuinovog Ambrozija Autperta prikazao je Fidelis BUCK, SJ,¹¹³ kao prvog mariologa na Zapadu. Za Marijino štovanje i nauku o Mariji važni su njegovi govori. U svojim govorima, uglavnom za marijanske blagdane (Rođenje, Očišćenje, Navještenje, Uznesenje), Ambrozije je iznosio glavne dogme mariologije, naime, bogomaterinstvo i trajno djevičanstvo.

d) Oci IX stoljeća

Iz ovog su stoljeća predmetom proučavanja kongresnih predavača bili Theodor Studita (H. GUINDON i J. ESQUERDA BIFET) i Pashazije Radbertus (W. COLE) alias Pseudo-Jeronim (G. ROSSINI). Amalarija i njegove liturgijske tekstove prikazali smo već ranije.

Velikog borca za katoličku vjeru u borbi protiv ikonoklasta Theodora Studitu i njegovo štovanje Marije iznio je u svom predavanju Henri M. GUINDON, S. M. M.¹¹⁴ Ikonoklasti su svoju borbu protiv slika povelili iz podsvjesnih teoloških razloga. Boreći se za opstojnost slika Theodor Studita daje teološko opravdanje čašćenju slika. Kršćanstvo

¹¹⁰ Alberto RUM, SMM, Papa Giovanni VII (705–707) »Sevus Sanctae Mariae«, u nav. dj., svezak III, str. 249–264.

¹¹¹ Ivanovo štovanje Bogorodice podrobnije je opisano u članku, vidi nav. dj., str. 262 pod brojem 3.

¹¹² Bernardin SUŠNIK, O. F. M., Mariologia Alcuini respectu ad propagationem evangelicam aquilejensem, u nav. dj., svezak III, str. 339–348.

¹¹³ Fidelis BUCK, SJ, Ambrose Autpert, the first Mariologist in the Western Church, u nav. dj., svezak III, str. 277–318.

¹¹⁴ Henri M. GUINDON, S. M. M., De la Proskynese chez saint Theodore le Studite à l'exemplarité mariale de Vatican II., u nav. dj., svezak III, str. 349–382.

je naime do tog vremena razvilo već bogatu ikonografiju. U toj ikonografiji Krist i Marija zauzimaju važno mjesto. Nije čudo da je Theodor Studita dajući teološko opravdanje opstojnosti slika kao antropološkoj potrebi izražaja, savršenoj inkarnaciji i sredstvu poučavanja mnogo izrekao i o samoj Bogorodici koju je promatrao u svjetlu Kristova otajstva. Zato je Theodor Studita aktualan još i danas, kad se podsvjesno pojavljuju slična teološka stremljenja koja su se pojavljivala u doba ikonoklazma. Štovanje i pobožnost prema Mariji u Theodora Studite prikazao je Juan ESQUEDRA BIFET.¹¹⁵

Plodnog pisca i tumača Biblije opata Pashazija Radberta, inače Pseudo-Jeronima, obradili su William COLE¹¹⁶ i Ruggero ROSSINI, O. F. M.¹¹⁷ Rossini je uzeo u proučavanje Pashazijevo pismo o Uznesenju Marijinu (»Cogitis me«). U tom pismu Pashazije je Mariju prikazao kao nadanđeosko biće: ona je postavljena iznad anđela. Sva stvorenja stoga, zajedno s anđelima, dužni su Mariju štovati. Temelj štovanja Marije je njezina milost. To što ona bijaše, bijaše samo po Božjoj milosti, a nipošto po naravi. COLE je pokazao kako je Radbert u svojim spisima čašćenje Marije povezivao s čašćenjem Boga: slavu koju dajemo Mariji dajemo, na kraju, samom Bogu. Dok slavimo Mariju, slavimo Boga koji je sve divno i čudesno u njoj izveo.

e) Oci X stoljeća (Notker Balbulus)

Iz X stoljeća, na žalost, bijaše na ovom mariološkom kongresu uzet u obzir samo jedan kršćanski pisac i to Notker Balbulus. Njegovu nauku o Mariji razložio je Leo SCHEFFCZYK¹¹⁸ i to u okviru svog prikaza marijanske nauke na temelju marijanskih himni ranog srednjeg vijeka (tzv. karolinško doba). Notker je bio veliki »hymnodos«, himnopojac. Od njegovih himni osobito se ističu oni u kojima Notker opjevava slavu Marijinu. Kao novi element iz Notkerove mariologije istaknimo da je on naglašavao savršenu čistoću Marijinu. Ova je misao u karolinško doba dokaz za nauku o bezgrešnom začeću koja se u to doba polako ali ipak širi na Zapadu. I Notker kao i pisci prije njega promatraju Mariju bitno uokvirenu u povijest spasenja i kao posrednicu u službi Kristu: ona posreduje Krista ljudima.

f) Oci XI stoljeća

(sv. Fulbert, sv. Odilo, sv. Grgur VII, sv. Anzelmo, Eadmer)

Jedanaesto je stoljeće svojim piscima bilo na mariološkom kongresu po predavačima vrlo izobilno zastupljeno. Kroz predavnja bili su

¹¹⁵ Juan ESQUEDRA BIFET, Culto y devocion mariana en San Teodoro Studita, u nav. dj., svezak III, str. 383—394.

¹¹⁶ William COLE, Theology in Paschasius Radbertus Liturgy oriented marian works, u nav. dj., svezak III, str. 395—431.

¹¹⁷ Ruggero ROSSINI, O. F. M., Il culto della B. Vergine nella lettera »De Assumptione sanctae Mariae Virginis« (»Cogitis me«) dello Pseudo-Girolamo, u nav. dj., svezak III, str. 433—459.

¹¹⁸ Leo SCHEFFCZYK, Das Marienbild in den lateinischen Hymnen des frühen Mittelalters, besonders bei Notker Balbulus von St. Gallen, u nav. dj., svezak III, str. 479—498.

služateljstvu predstavljeni sv. Fulbert (J. PINTARD), sv. Odilo, opat iz Clunyja (G. BAVAUD), sv. Grgur VII (J.-M. SALGADO), sv. Anzelmo Kenterberijski (H. DU MANOIR, M. SCHMAUS, P. MEINHOLD, H. CHAVANNES) i Eadmer Kenterberijski (K. BINDER i H. J. BROSCHE).

J. PINTARD¹¹⁹ je u svom izlaganju pokazao kako je Fulbert uvodio u svoj biskupski grad svetkovinu Rođenja Marijina i to na izričitu želju svojih vjernika. Vjernicima je Fulbert propovijedao o Mariji uvijek uzimao iz Biblije. On je prvi dao Post 3, 15 marijansko tumačenje kakvo će kroz cijeli srednji vijek ostati na snazi među teolozima. Mariju u svojim govorima nikada ne odjeljuje od njezina Sina Isusa Krista. Nju naziva »pia Mater«, »pia Virgo Mater«, »Domina nostra« ... Sv. Fulbert bi u tome trebao biti, potakao je Pintard nazočne, velikim učiteljem i primjerom i suvremenim marijanskim propovjednicima.

Odilovu pobožnost prema Mariji prikazao je Georges BAVAUD.¹²⁰ Sv. Odilo je bio opatom u Clunyju (962. do 1049). Sebe je sasvim posvetio Mariji i u Mariji je gledao uzor redovničkog života. Takvo osobno štovanje Marije bila je u sv. Odila posljedica njegova posebnog štovanja Isusa kao čovjeka. Štovanje Marije je u Odila probudilo veliko poštovanje prema ženi. Prema njemu spol koji nam je posredovao Krista postao je vjesnikom vječnog spasenja (Sermo 8 u PL 142, 1011c). Odatle je razumljivo da je sv. Odilo napisao s toliko poštovanja život jedne žene, sv. Adelaide.

Marijansku pobožnost tvrdog pape Grgura VII, velikog obnovitelja Crkve u srednjem vijeku, opisao je Gregoire SALGADO, OMI.¹²¹ Kad čitamo »Registar« rimskih papa i njegova službena akta iznenađujemo se kako je često spominjao Presvetu Bogorodicu i nju zazivao u pomoć. Jednom je priznao da snage i jakosti za tako tvrdu borbu protiv zla nalazi jedino u Boga i u Bogorodice.

Sv. Anzelma Kenterberijskog (1033—1109, najvećeg mariologa kršćanskog Zapada, prikazalo je u svojim radovima nekoliko teologa. Iстина je neki su se ponavljali, ali je svatko iznio ipak i po koji novi vid nauke o Mariji i štovanja Marije prema sv. Anzelm. P. Hubert DU MANOIR SJ¹²² prikazao je u sažetku gotovo cijelu mariologiju sv. Anzelma i to na temelju Anzelmovih molitava. Sv. Anzelmo uzima materinstvo BDM kao temelj cijele marijanske nauke. Širio je pojam duhovnog materinstva BDM. U XII stoljeću kršćani se počinju obraćati Mariji kao svojoj nebeskoj Majci a ne samo kao svojoj Gospodarici. To je bila zasluga sv. Anzelma. Mariju Anzelmo naziva raznim nazivima kojima označuju Marijino sudioništvo u nadnaravnoj obnovi čovjeka kao na primjer *redemptrix, salvatrix, janua salutis, genetrix vitae, porta vitae, reconci-*

119 J. PINTARD, *Saint Fulbert à l'origine de culte chartrain de la Nativité de Notre-Dame*, u nav. dj., svezak III, str. 351—369. Vidi sažetak u AKSA 9. VIII 1971. kongresno izdanje str. 5.

120 Georges BAVAUD, *La dévotion de S. Odilo à la Vierge Marie*, u nav. dj., svezak III, str. 571—582.

121 Gregoire SALGADO, OMI, *La dévotion mariale de saint Gregoire VII: son rayonnement et sa source*, u nav. dj., svezak III, str. 583—595.

122 Hubert DU MANOIR, *La piété mariale de Saint Anselme de Cantorbéry*, u nav. dj., svezak III, str. 597—612.

liatrix... Ali nikada je ne naziva *mediatrix*. Razvio je zatim pojmove *intercessio* et *interventio* i bio velikim pobornikom Bezgrešnog začeca BDM (u djelu *Cur Deus homo?*, II, 16—17). Dogmatske osnove štovanja Marije na temelju Anzelmovih djela razložio je Michael SCHMAUS.¹²³ Ono što je sv. Anselmo pisao o Mariji, rekao je Schmaus, u potpunosti je uklopljeno u njegovu kristološku i soteriološku misao. O Mariji govori sv. Anselmo u dva svoja djela: *Cur Deus homo?* i *De conceptu virginali et de originali peccato*. Prikazujući Anzelmove mariologiju predavač ju je sažeo u pet točaka: 1) Odnos Marija — Isus; 2) Mjesto Marije u povijesti spasenja; 3) Marijin odnos prema Bogu (njezina svetost); 4) Odnos Marijin prema vjernicima (svatko tko se njoj utječe biva uslišan, a tko se od nje okreće biva upropašten) i 5) marijanska duhovnost. Marijino mjesto u povijesti spasenja razradio je prema sv. Anzelmu Peter MEINHOLD,¹²⁴ evangelik. To je njezino mjesto usko povezano s ulogom Krista kao Bogočovjeka. Drugi jedan evangelik, pastor iz Švicarske Henry CHAVANNES,¹²⁵ razradio je Anzelmov molitve i pokazao koje svjetlo one bacaju na djelo Karla Bartha »Proslogion« (1931). Pokazao je kako se Anselmo kretao u intelektualnoj klimi cijele crkvene starine.

Svetim Anzelmom i njegovom naukom o Mariji bavila su se još dva predavača. Andreas KRUPA, O. F. M.¹²⁶ je razradio Anzelmov pojam Marije kao »Majke milosrđa«, a Hans DÜFEL¹²⁷ je u okviru svojeg istraživanja mariologije od VI do XI stoljeća razradio utjecaj Anzelmov mariologije na Luterov stav prema Mariji.

Eadmer Kenterbrijski (učenik, tajnik i vjerni pratilac sv. Anzelma) i njegov *Tractatus de conceptione beatae virginis Mariae*, prvi traktat o Bezgrešnom začecu u povijesti kršćanstva, bijaše predmetom istraživanja dvaju teologa. Karl BINDER¹²⁸ je obradio dva značajna djela Eadmerova, već spomenuti *Tractatus*... u kojem Eadmer sasvim jasno govori o Bezgrešnom začecu Marije kao o bezgrešnom prvom trenutku njezine opstojnosti još u krilu svoje majke, i *Consideratio vel Libellus de excellentia gloriosissimae virginis Matris Dei*.

Eadmerov naziv Mariji kao »Majci milosrđa« već smo prije prikazali kad smo obradili predavanje BROSCHA.

¹²³ Michael SCHMAUS, Die dogmatischen Grundlagen des Marienkultes nach Anselm von Canterbury, u nav. dj., svezak III, str. 613—629. Vidi sažetak u AKSA 11. VIII 1971. kongresno izdanje str. 5.

¹²⁴ Peter MEINHOLD, Die Stellung der Gottesmutter in der Theologie des Anselm von Canterbury, u nav. dj., sv. III, str. 631—650. Vidi sažetak u AKSA 11. VIII 1971. kongresno izdanje str. 3.

¹²⁵ Henry CHAVANNES, Quelle lumière les »Orations« de Saint Anselme à la Sainte Vierge projettent-elles sur la preuve du »Proslogion«, u nav. dj., svezak III, str. 651—664. Vidi sažetak u AKSA 9. VIII 1971. kongresno izdanje str. 5.

¹²⁶ Andreas KRUPA, OFM, De Maria Matre misericordian Sancti Anselmi Cantuariensis doctrina, u nav. dj., svezak IV, str. 487—498.

¹²⁷ Hans DÜFEL, Die Mariologie des 6. bis 11. Jahrhunderts und ihre Bedeutung für Luthers Stellung zur Marienverehrung unter besonderer Berücksichtigung des Venantius Fortunatus und Anselm von Canterbury, u nav. dj., svezak II, str. 137—168.

¹²⁸ Karl BINDER, Marienkult und Marienverehrung bei Eadmer von Canterbury, u nav. dj., svezak III, str. 665—710. Vidi sažetak u AKSA 8. VIII 1971. kongresno izdanje str. 4.

5. ŠTOVANJE MARIJE U RAZNIH KRŠĆANSKIH NARODA, POGLAVITO U HRVATA U RAZDOBLJU OD VI DO XI STOLJEĆA

Već je dosad u prikazima raznih predavanja i radova bilo istaknuto usput i štovanje Marije u raznih naroda (Italije, Francuske, Njemačke, Engleske, Švicarske i Istoka). Štovanje Marije nije u svih naroda imalo iste početke i isti razvoj. U nekih naroda (Sirija, Italija i Španjolska) susrećemo štovanje Marije već u prvim stoljećima Crkve, a u drugih naroda (Hrvatska, Švicarska, Mađarska, Poljska, Slovenija itd.) kasnije, naime onda kad su se ti narodi obratili na kršćanstvo. Kult Marije u raznih naroda osobito je zasvjedočen gradnjom crkava i samostana u čast Marije. Dakako, veliko su svjedočanstvo u prilog štovanja Marije diplomatski, epigrafski, liturgijski, ikonografski dokumenti, slike i razni natpisi...

Na zagrebačkom mariološkom zboru u posebnoj je mjeri bilo po našim predavačima obrađeno štovanje Marije u našem hrvatskom narodu. U krajevima u koje su doselili Hrvati štovanje je Marije već postojalo. U Istri postojale su bazilike u čast Majci Božjoj u Poreču i u Puli i druge crkve Bogorodici posvećene. Lucijan FERENČIĆ je u svom predavanju¹²⁹ prikazao štovanje Marije u Istri i to: 1) na temelju *Eufrazijeve bazilike* u Poreču, koja još danas postoji, a u kojoj ima 73 mozaička marijanska prikaza od kojih se osobito ističe mozaik Bogorodice s djetetom Isusom u apsidi i 2) na temelju *Pulske katedrale*, sagrađene u 5. stoljeću te 3) na temelju crkvice *Madonna di Canetto* izvan zidina u Puli (podignuta u prvoj polovici VI stoljeća za vrijeme Justinijana na ruševinama Minervinog hrama).

U Saloni i u Splitu i uopće u *južnohrvatskim krajevima* štovanje je Marije isto tako bilo prilično razvijeno već prije dolaska Hrvata. Poslije dolaska Hrvata i poslije njihova obraćenja na kršćanstvo štovanje se Marije razvijalo. Profesor CAMBI pokazao je da je štovanje Marije u Saloni i u Splitu postojalo vrlo rano.

Sustavnu povijest, u sažetku, štovanja Bogorodice u Hrvata od VI do XI stoljeća prikazao je na temelju diplomatskih dokumenata, liturgijskih knjiga i epigrafa Edo PERIČIĆ.¹³⁰ Iz spomenutih dokumenata čade se ustanoviti da su zarana na posebni način štovali Bogorodicu.

Kad obrađujemo štovanje Bogorodice na temelju starohrvatskih zdanja, kipova, slika i natpisa treba razlikovati tri stadija. U *prvi* stadij spadaju paleoromanske crkvice sagrađene u čast Majci Božjoj još prije nego su Hrvati doselili u te krajeve. U *drugom* stadiju su crkve u čast Bogorodice, sagrađene u hrvatskim krajevima za vrijeme hrvatskih narodnih vladara i to obično na ruševinama starih crkava. Iz ovog stadija treba svakako spomenuti *splitsku katedralu* koja je u 7. ili 8. stoljeću sagrađena iz Dioklecijanova mauzoleja i posvećena Bogu i Slavnoj Djevici Mariji. Nju i još neke druge crkve sagrađene u čast Bogorodice

¹²⁹ Lucijan FERENČIĆ, *De Ecclesiis quae sub titulo BM Virginis saeculo VI in Histria erectae sunt*, u nav. dj., svezak V, str. 109—123 + 4 tabele.

¹³⁰ Edo PERIČIĆ, *Le culte marial chez les Croates du VIIe au XIe siècle*, u nav. dj., svezak V, str. 1—28.

(crkva Uznesenja Bogorodice Djevice na Rabu, Sveta Marija u Osoru, Uznesenje BDM na Krku) obradio je Ivan OSTOJIC.¹³¹ U trećem su stadiju crkve koje su Hrvati podigli obično na brežuljcima gdje su ranije postojali poganski hramovi s magično-dualističkim obredima. Primjer jedne takve crkve jest crkvice »Stomorica« u selu Duće kod Splita koju je u svom radu prikazao Ante ŠKOBALJ.¹³²

Štovanje Marije u Hrvata na temelju starohrvatske preromanske skulpture prikazao je Josip SOLDI OFM.¹³³ Predavač je u tom svom prikazu pokazao kako su Hrvati znali vješto slijediti kulturni život Zapada i upotpunjavati ga svojom vlastitom stvaralačkom umjetnošću.

Branko FUCIĆ uzeo je u razmatranje istarske slike i freske od kojih neke potječu još iz prethrvatskog vremena (kao Epifanijev prikaz Bogorodice u katakombama i neke druge).

Štovanje Majke Božje u našim sjevernim krajevima, u nekim župama Prekomurja, koje su dugo u povijesti bile u zagrebačkoj biskupiji, prikazao je Ivan ZELKO.¹³⁴ Zelko je prikazao neke crkve sagrađene u čast Majci Božjoj u Prekomurju i to u Gradu, Tišini, Turnišću (Črnc) i u Lendavi. U tim župama već u XI stoljeću postoje crkve posvećene u čast Majci Božjoj. To je dokazom kako je naš narod već u to doba njegovao pobožnost prema Majci Božjoj.

U referatima je bilo prikazano i štovanje Majke Božje i u drugim narodima Evrope i to u Švicarskoj,¹³⁵ Španjolskoj,¹³⁶ Italiji,¹³⁷ Mađarskoj¹³⁸ i u Poljskoj.¹³⁹

6. ŠTOVANJE MAJKE BOŽJE I ISLAM

Na ovom zagrebačkom mariološkom zboru bilo je govora i o odnosu Islama prema štovanju Blažene Djevice Marije, a to očito stoga što velik dio našeg naroda pripada islamskoj vjerskoj zajednici. Poznato je da i Islam štuje Mirjam, majku Ise, velikog proroka Alahovog. To štovanje

131 Ivan OSTOJIC, *Ecclesiae Betae Mariae Virginis in solo Croatiae hodiernae ad exitum saeculi XI*, u nav. dj., svezak V, str. 29—42. Vidi sažetak u AKSA II. VIII 1971. kongresno izdanje str. 8.

132 Ante Škobalj, »Stomorica« seu de ecclesia paleocroatica ex saeculo IX sub titulo »Ecclesia Santetae Mariae de Nacles«, u nav. dj., svezak V, str. 133—146.

133 Josip SOLDI, *La Madonna nella scultura preromanica croata*, u nav. dj., svezak V, str. 73—108 + 4 tabele.

134 Ivan ZELKO, *De Deiparae cultu apud Slovenos in Pannonia*, u nav. dj., svezak V, str. 333—340.

135 O. PERLER, *Die Marienverehrung im Gebiet der heutigen Schweiz vom V. bis zum XI. Jahrhundert*, u nav. dj., svezak V, str. 147—170.

136 E. MARTINEZ LLAMAS OCD, *El culto mariano en Espana, a traves de las iglesias y santuarios antes del siglo XII*, u nav. dj., svezak V, str. 171—206, Sebastian BARTINA SJ, *El culto mariano desde el siglo VI al XI en Gerona y su provincia*, u nav. dj., svezak V, str. 207—240, Francisco SOLA, SJ, *El culto a la Santissima Virgen en la diocesis de Barcelona desde el siglo VI al XII*, u nav. dj., svezak V, str. 241—254.

137 Giuseppe BESUTTI, OSM, *Saggio di ricerca sull'origine dei santuari mariani in Italia*, u nav. dj., svezak V, str. 275—306, N. FRAGIACOMO, *Prima tracce del culto a Maria nella »Ecclesia« di Aquileia*, u nav. dj., svezak V, str. 269—274.

138 Mauro MAJSAL, *De origine cultus Magnae Dominae et Patronae Hungariae*, u nav. dj., svezak V, str. 255—168.

139 Julijan WOITKOWSKI, *Quomodo Polonia saeculis IX—XI cultui mariano Ecclesiae occidentalis participabat*, u nav. dj., svezak V, str. 307—316 i Jerzy BUXAKOWSKY, *Théologie de l'icône byzantine et la préhistoire du tableau de Notre-Dame de Czestochowa*, u nav. dj., svezak V, str. 317—332.

Islama Marije, majke Isusove došlo je do izražaja i u samom Koranu, knjizi-svetinji islamskih vjernika.

Muhamed, veliki prorok islamske vjerske zajednice, saznao je za Mariju i za štovanje Marije najvjerojatnije preko židovsko-kršćanskih vjerskih zajednica s kojima je on dolazio u dodir. Odnos Muhamedove mariologije i mariologije ovih židovsko-kršćanskih vjerskih zajednica prikazao je Emanuel TESTA OFM.¹⁴⁰ Pokazao je nazočnost marijanskih elemenata bilo u Koranu bilo u židovskih kršćana (genealogija, fontana, djevičansko zaćeće, isticanje Marijine čistoće itd.). Iznio je neke teorije koje žele protumačiti odnos Muhamedove i židovsko-kršćanske mariologije. Na svršetku predavanja iznio je svoje vlastito tumačenje: na Muhameda su izvršili velik utjecaj židovski kršćani. I to je ključ za razumijevanje tog odnosa Muhamedove i židovsko-kršćanske mariologije (Marijin boravak u hramu, navještenje ne u Nazaretu nego kraj jedne fontane kraj Jeruzalema, o njezinom začeću ne pomoću muža nego pomoću »insufflationem«, o rođenju Isusovu ne u Betlehemu nego u pustinji pri čemu se dogodilo čudo da je iz palme procurila voda, o djetetu koje govori u kolijevci da bi dokazalao djevičanstvo Marijino). Muhamed nije božansko majčinstvo Marije te govori o Duhu Svetomu kao ženi a ne osobi Presvetog Trojstva pod utjecajem judeokršćanske zajednice.

Tomislav JABLANOVIĆ¹⁴¹ držeći se Korana i tumačenja pojedinih islamskih teologa govorio je o štovanju Isusa i Marije među pripadnicima islamske vjerske zajednice. Sve što ima u Koranu i u islamskoj predaji o Mariji iznio je također Branko KRILIĆ, OFM.¹⁴² A Nilo GEAGEA, OCD,¹⁴³ govorio je o Mariji kao znaku i primjeru i to na temelju koranskog teksta. U Koranu u 12 poglavlja spominje se Marija, a 53 retka izravno i vrlo zanimljivo govore o Mariji. Pošto je ukratko raščlanio tekstove na temelju doslovnog teksta, donio je potom sabrane elemente ističući da Marija ima u Koranu izuzetno i povlašteno mjesto. Posebno joj mjesto Koran daje onda kad o njoj govori govoreći o ženi u arapskom mentalitetu. Marija je jedina žena čije vlastito ime Koran posebno spominje, i to 34 puta, najviše poslije Mojsija, Abrahama i Noe, tako da zasjenjuje ostala imena spominjana u Koranu. A to stoga što je Koran želio opisati djevičansko zaćeće Isusovo i njegovo ljudsko porijeklo. Koran prikazuje Mariju kao »znak« svemira, kao zahvat Alaha u predodređenje, posvećenje i djevičansko materinstvo i kao »primjer« rehabilitirane muslimanske žene po svojoj šutnji, vjeri, pobožnosti i čistoći.

Sudionici su mariološkog Zbora bili ugodno iznenađeni takvim stavom Korana prema Mariji i uopće islamskim stavom prema Mariji,

¹⁴⁰ Emanuel TESTA, OFM, De mutua relatione inter mariologiam Mahumetis et mariologiam Judaeo-christianorum, u nav. dj., svezak V, str. 403—430.

¹⁴¹ Tomislav JABLANOVIĆ, Les Privilèges de Marie selon les sources de fa foi islamique, u nav. dj., svezak V, str. 367—368.

¹⁴² Branko KRILIĆ, OFM, Maria, die Mutter Jesu, im Koran und in der islamischen Ueberlieferung, u nav. dj., svezak V, str. 389—402.

¹⁴³ Nilo GEAGEA, OCD, Maria, segno ed esempio secondo il Corano, u nav. dj., svezak V, str. 369—388.

majci Isusa Krista, kojeg, istina, oni ne priznaju Sinom Božjim u naravnom smislu riječi nego samo u adoptivnom smislu i priznaju ga najvećim prorokom Alaha. U toj islamskoj privrženosti Isi, Alahovu proroku, Marija odnosno Mirjam igra kao njegova majka izvanredno veliku ulogu.

7. EKUMENSKI RAZGOVORI

Na zagrebačkom mariološkom zboru bijahu nazočna i naša odijeljena braća s Istoka i Zapada. Oni su vrlo marljivo sudjelovali i na plenarnim zasjedanjima i na sjednicama jezičnih skupina. Neki su od njih održali i predavanja pa čak i na plenarnim zasjedanjima kao na primjer Dimitrije Dimitrijević, Mirjana Tatić-Đurić i Peter Meinhold.

Ovaj je puta po prvi put u povijesti marioloških kongresa bio uspostavljen razgovor i s islamskom vjerskom zajednicom. U Zagrebu naime postoji ustrojena vjerska islamska zajednica i gotovo svaki osmi stanovnik grada Zagreba pripada islamskoj vjerskoj zajednici. Grad, domaćin mariološkog kongresa, s tolikim brojem islamskih vjernika sigurno je doprinio tomu da se mogao uspostaviti razgovor i s braćom muslimanima.

Kao što je bio običaj već na kongresu u Lisabonu tako je i u Zagrebu bio održan »okrugli stol« za kojim su razgovarali katolički teolozi s teolozima predstavnicima odijeljene braće s Istoka i Zapada.

Na kraju mariološkog kongresa nekatolički teolozi, teolozi pravoslavnih Crkava i protestanskih Crkava, dali su zajedno s katoličkim teolozima ekumensko saopćenje za javnost. U tom saopćenju¹⁴⁴ istakli su svoju zahvalnost što su imali prilike da s katoličkim sudionicima kongresa neposredno izmijene mišljenja. »Pokazalo se«, piše u tom saopćenju, »da razvoj marijanske pobožnosti na Istoku i Zapadu treba različito promatrati, ali da je smjer Marijina čašćenja na Istoku i na Zapadu bio kristološki određen. I molitva koja je ukorijenjena u zajednici, kako se upotrebljavala u misnoj liturgiji usmjerena je neposredno Ocu, koga se moli za milost po njegovu Sinu. Marija se častila naročito na Zapadu pohvalnim molitvama zazivanjem njezina zagovora u oficiju redovničkih zajednica i u molitvi pojedinih kršćana, ali nikada nije bila stavljena na istu razinu s Ocem i Sinom. I na Istoku se razlikovalo između *latreje* koja ide jedino Boga i *proskynese* i *aspamose* što idu blaženu *Theotokos*... Štovanje Bogorodice temeljilo se u krajnjoj liniji na njenom jedinstvenom položaju u povijesti spasenja i unutar Crkve kao zajednice Svetih. U prosuđivanju tih tokova pokazale su se naravno i znatne razlike, ali se zajednički moglo utvrditi da pogotovo tamo gdje se u štovanju Marije nalazi kristološki odnos i gdje je mjesto Bogorodice u povijesti spasenja ukorijenjeno u biblijskim datostima, leže pozitivne vrijednosti, koje treba i danas oživjeti, jer su ekumenski plodne. Ostala su naravno mnoga pitanja u vezi s razvojem štovanja

¹⁴⁴ Ekumensko saopćenje, vidi u AKSA 13. VIII 1971. kongresno izdanje, str. 19 (stranica je bez oznake, ali slijedi nakon str. 18).

Marije otvorena. Ali nezavisno od svih crkvenih podijeljenosti mogla bi kršćanska vjera u naše vrijeme kritičkim promatranjem one epohe dobiti smjernice za svoje produbljivanje i pročišćenje i za razvitak molitvenog jedinstva. U tom nekatolički sudionici Kongresa ne vide na posljednjem mjestu ekumenski zadatak u Crkvi danas. To što je VI mariološki kongres u tom smislu ohrabrio njihovo gledanje i pove-zao ih u zajedničkom radu s katoličkom braćom, ispunja ih zahvalnošću i jača njihove nade u međusobno približavanje Crkava, jer njihovo jedinstvo u Kristu nije samo cilj prema kome idu, već i iskustvo od koga polaze.« Ovo saopćenje potpisali su u ime katoličkih teologa prof. Theodor Koehler i prof. Tomislav Šagi-Bunić, a u ime nekatoličkih teologa Peter Meinhold, Dimitrije Dimitrijević i Wolfgang Borowsky.

Ovo je saopćenje zaključnica dugih i tvrdih rasprava oko okruglog stola, rasprava koje su bile isto toliko korisne koliko zanimljive. Rasprave oko okruglog stola trajale su u dva zasjedanja po 4—5 sati, dakle ukupno oko 10 sati. Sudionika je bilo i s katoličke i s nekatoličke strane podjednako, a raspravljalo se na njemačkom jeziku.¹⁴⁵ Raspravljalo se o štovanju Marije. Tri su smjernice u tom raspravljanju došle do izražaja koje bi trebalo uvaživati u određivanju zamisli štovanja Marije: jedna, koju bismo mogli nazvati *ontološka* zamisao, prema kojoj treba tražiti mjesto koje pripada Mariji u svjetlu otajstva Utjelovljenja i Crkve, druga, koju bismo mogli nazvati *psihološka* zamisao, koja određuje štovanje Marije na temelju onih vrednota koje trenutačno postoje u Crkvi i, konačno, treća, koju bismo mogli nazvati *povijesna i prospektivna* zamisao, koja želi pokazati stvarnost štovanja Marije na temelju povijesti različitih etapa u razvoju štovanja Marije i iz tih pojedinih etapa izvući one čimbenike koji su i danas valjani za određivanje štovanja Marije. Ova je treća zamisao prevladala i u saopćenju koje su zajednički dali svi sudionici te rasprave za javnost.

8. ZAKLJUČCI VI MARIOLOŠKOG KONGRESA

Pored glavnih zaključaka koji su usvojeni od svih sudionika VI mariološkog kongresa stvorile su i pojedine jezične skupine svoje vlastite zaključke. Tako je *francuska* jezična skupina stvorila vlastite zaključke: 1. treba da se na slijedećim kongresima nastavi s proučavanjem Marijina položaja u kultu i u kršćanskoj pobožnosti; 2. želi da se u granicama proučavanog razdoblja tako odredi tema kongresa da se imaju u vidu i potrebe svijeta i Crkve i da se ponovno uspostavi istinsko saopćavanje i suradnja među sudionicima, barem razasiljanjem sažetaka, prije kongresa; da planiranje kongresa sa svom uvidavnošću osigura sve više izmjena misli i mogućnosti brojnijih razgovora među raznim jezičnim skupinama i bilo bi poželjno, u granicama mogućega, i brojnije sudjelovanje žena-teologa, redovnica i laikinja; 3. francuska

¹⁴⁵ Dom Bernard BILLET, Marie, source d'un monde meilleur. Les VIe et XIIe Congrès Mariologique et Marial Internationaux de Zagreb, u *ESPRIT ET VIE-L'AMI DU CLERGÉ*, godište 81, broj 48, 2. prosinca 1971., str. 684.

jezična skupina sugerira da kongres stalno gaji, u pastoralnom smjeru, smisao Gospe, a to je spasenje svijeta; 4. potcrtava nuždu da se predavači više brinu za metodološka i hermeneutska pitanja u vezi s osnovnim perspektivama marijanskog kulta i nauka što ih zahtijeva ekumenizam, kao i u vezi s antropološkom, psihološkom, sociološkom i kulturnom podlogom — da se na tom području potakne jedan obnoviteljski smjer; 5. moli da bi se olakšalo (pa i s novčane strane) istraživanje, objavljivanje i saopćavanje radova na svim razinama kao i življa razmjena između kulturnih i jezičnih krugova; 6. potpisuje želju da razgovor o Mariji postaje doista sve više i više, na liniji zagrebačkog kongresa, ekumenska razmjena i 7. trebalo bi da uspijemo prevladati onaj uporni smjer analitičkih inventara naslova i povlastica kao posredništvo, kraljevska čast, materinstvo itd. a da usvojimo gledanje samo Djevice koja je htjela biti Službenica Gospodnja (Lk 1, 38), sva usredotočena na Krista, ljude i njihovo međusobno susretanje (Iv 2, 2—4), sva upravljena na Krista i Duha Svetoga, sva angažirana iz duboke i djelotvorne vjere.¹⁴⁶

Talijanska je jezična skupina zahvalivši se gradu domaćinu i Međunarodnoj Marijanskoj Akademiji izrazila ove želje: 1. u obradi neka dođe do izražaja izvoran rad, kritičnija metoda i obzir prema današnjoj problematici; 2. naviještena tema neka se ograniči na stoljeća XII—XVI uključivo; 3. neka se što hitnije objavi tijekom 1972. točan nacrt najvažnijih tema, naznačivši po mogućnosti i najnoviju bibliografiju; 4. kongres neka se pripravi putem susreta po raznim narodima na razini za to odgovarajućih ustanova; 5. u radu slijedećeg kongresa željela bi: a) manji broj predavanja na plenarnim zasjedanjima, b) neka se raspravljaju fundamentalne teme, c) da u jezičnim skupinama bude manje saopćenja a više mogućnosti za raspravu i razgovore, d) uvesti prikladni broj okruglih stolova i e) pojedine sekcije podijeliti po predmetima a ne po jezicima.¹⁴⁷

Španjolska jezična skupina prihvatila je ove zaključke i dala ove želje: 1. želi da se teološki ovrijedne pobožnosti prema Mariji u tom vremenu kad je pobožnost prema Mariji u krizi; 2. prihvaća da se na slijedećem kongresu nastavi istraživanje štovanja Marije u stoljećima XII do XVI; 3. bilo bi poželjno da se izbjegne da različiti autori obrađuju iste teme; 4. Španjolska se nudi kao mjesto za održavanje slijedećeg mariološkog kongresa; 5. najsrdačnije zahvaljuje Katoličkoj Crkvi u Hrvatskoj za bratski prijem koji će im svima ostati nezaboravan.¹⁴⁸

Sudionici VI mariološkog zagrebačkog kongresa stvorili su i glavne zaključke¹⁴⁹ koji glase:

1. U povijesnom slijedu s prethodnom tradicijom Marijino štovanje ima dublje korijenje u Sv. Pismu. Postanak Marijinih blagdana ima

146 Zaključci i želje francuske sekcije, u AKSA 12. VIII 1971. kongresno izdanje str. 6.

147 Zaključci i želje talijanske jezične skupine, u AKSA 12. VIII 1971. kongresno izdanje, str. 7.

148 Zaključci i želje španjolske jezične skupine, u AKSA 12. VIII 1971. kongresno izdanje, str. 8.

149 Glavni zaključci, u AKSA 14. VIII 1971. kongresno izdanje str. bb.

svoj početak na Istoku u slavljenju i razmatranju otajstva Kristova utjelovljenja. S Istoka su glavni kršćanski blagdani prešli na Zapad i upriličili se čudi i kulturi zapadnjaka.

2. Iz takvog postanka blagdana jasno je da su prvi Marijini blagdani bilo u liturgijskim formularima bilo u kronološkom slijedu vrlo usko povezani sa samim Kristovim otajstvom, a to je dalo i osnovicu za prvu marijansku ikonografiju.

3. Liturgijski formulari su uzeti iz biblijskih tekstova, a i u homilijama koje tumače svetopisamski tekst pruža se prilika slaviti Mariju.

4. Posveta hramova u čast Blažene Djevice jest poseban vid štovanja Marije. A toga je svakim danom bilo sve više i više u naše doba.

5. Povijesni razvoj Marijina štovanja u ovo doba mnogo je doprinio razvoju privatne pobožnosti, posebno na Zapadu. A to se osobito razvilo među monasima i od njih se izvanredno proširilo na cijeli Božji narod.

6. Ova privatna marijanska pobožnost dobila je razne oblike, na primjer zazivanje, ljubav, nasljedovanje, služenje. S vremenom su nastali razni putovi duhovnog života.

7. Ova pobožnost prema Mariji, koja je toliko stoljeća bila živa u Crkvi dok je Crkva bila jedinstvena, mora biti od najveće važnosti za današnje ekumensko istraživanje.

To su, dakle, zaključci koje su stvorili tajnici pojedinih sekcija na čelu s ocem Balićem i ocem Meladom. Šteta što ti zaključci ne predstavljaju više jednu sintezu svega što je bilo učinjeno na zagrebačkom kongresu. U zaključcima samo je istaknuto nekoliko razvojnih točaka u razvoju štovanja i pobožnosti prema Mariji.

9. OSVRT I ZAKLJUČAK

Na ovom je mariološkom kongresu preko predavanja i zajedničkih susreta i razgovora stvoreno blago koje će se godinama moći i morati istraživati. Štovanje Bogorodice i nauka o Mariji iz naznačenog razdoblja temeljito je obrađena i na vidjelo je došlo mnogo toga što mi mnogi nismo znali, ni slutili. Za nauku o Mariji i za pobožnost prema Mariji doista je što se proučavanja i saznavanja tiče mnogo učinjeno i stoga treba organizatorima mariološkog kongresa u Zagrebu i čestitati i zahvaliti. Učinili su uistinu veliku uslugu ne samo spoznavanju nauke i štovanja Marije nego i svima nama koji smo mnogo naučili i mnogo saznali. Sudionicima ovog mariološkog kongresa doista je obzorje uvelike prošireno. Stoga je poželjno da se na taj način nastavi s proučavanjem nauke i štovanja Marije u stoljećima XII do XVI.

Bogatstvo koje su predavači u svojim izlaganjima slušateljstvu ponudili ipak nije bilo u dovoljnoj mjeri iskorišteno, jer je na kongresu u stanovitoj mjeri nedostajala ona istinska suradnja i izmjena mišljenja kakve su na ovakvim zborovima poželjne. Bilo je mnogo sudionika iz najrazličitijih dijelova svijeta, pripadnika različitih jezika, pa je ona idealna suradnja, izmjena mišljenja i saopćavanje plodova istraživanja bilo doista uvelike otežano.

Šteta što nije bilo više rasprave, da bi se pojedincima ukazalo na nedostatke u njihovim izlaganjima ili ih se upitalo za razjašnjenja i tako se na temelju njihova izlaganja nastavilo plodonosni razgovor. Bilo je predavača, istina u vrlo maloj mjeri, koji su u svojim izlaganjima bili vrlo jednostrani i nisu se mogli riješiti svojeg mentaliteta i svoje historijske i kulturne uvjetovanosti. A to je ipak za objektivno istraživanje i za učinkovito i plodno izlaganje neminovno potrebno. Značajne su primjedbe o radu mariološkog zbora dali članovi ekumenskog susreta. Oni su primijetili da je na zboru bilo dobro prikazano to da je u razdoblju od VI do XI stoljeća štovanje Marije bilo bitno kristološki i cklezijalno usmjereno: štovanje Marije je bilo smješteno u vidokrug otajstva Kristova i otajstva Crkve. I nauka o Mariji je bila u tom razdoblju bitno kristološka, to jest Mariju su svi pisci i svi dokumenti (liturgijski, ikonografski i epigrafski) promatrali u svjetlu Kristova otajstva, u svjetlu otajstva Utjelovljene Riječi Božje. To je uvelike utjecalo i na izričaj nauke o Mariji na II vatikanskom saboru. To su svakako pozitivne vrijednosti nauke o Mariji i štovanja Marije iz tog naznačenog razdoblja koje i danas treba uzeti u obzir. Što se tiče samih radova treba reći da su neki od njih izvrsni i obogaćuju naše poznavanje Marije a posebno mariologije iz tog naznačenog razdoblja. No bilo je radova koji se nisu dovoljno brinuli za metodološku i hermeneutsku podlogu i nisu vodili računa o antropološkoj, psihološkoj i sociološko-kulturnoj uvjetovanosti tog razdoblja.

Šteta što ta predavanja koja su uzela u obzir štovanje Marije i nauku o Mariji u jednom određenom razdoblju nisu bila bolje, sustavnije programirana tako da bi se moglo zahvatiti istraživano razdoblje na svim razinama. Primjećujemo da je na ovom mariološkom zboru bilo jednom Ocu kao na primjer sv. Anzemu Kenterberijskom posvećeno više predavanja, a nekim Ocima i starokršćanskim piscima ni jedno predavanje.

Organizacija zagrebačkog mariološkog zbora bila je ipak savršena i treba ocima Baliću i Meladi kao i ovdašnjim zagrebačkim ljudima na čelu s biskupom Škvorcem odati priznanje i izraziti zahvalnost.

Radnici kršćanskog tiska, poglavito novinari sakupljeni oko AKSA, dali su sve od sebe pa je javnost bila na vrijeme obaviještena o radu mariološkog i marijanskog kongresa u Zagrebu. Učinili su ono što nisu učinili u dovoljnoj mjeri ni zagrebačka Televizija ni zagrebački Radio. No za ono što su unatoč svojih skućenih mogućnosti zagrebački Radio i Televizija učinili za ovaj kongres treba im zahvaliti i odati priznanje.

Sva su predavanja na zagrebačkom kongresu kao i inače bila simultano prevedena. Inozemni su se gosti divili ustrojstvu i tehnici simultanog prevodenja ali su u svojim prikazima primijetili da samo prevodenje nije bilo na visini drugih kongresa.

Uz organizatore ovog mariološko-marijanskog kongresa o. Karla Balića, o. Pavla Meladu i njihova suradnika biskupa Miju Škvorca duša je i srce, osobito što se susreta na svim razinama tiče, bio zagrebački

nadbiskup i hrvatski metropolita Franjo Kuharić. Njegova srdačnost zadivila je mnoge koji su novinarski prikazivali u svojim novinama taj zagrebački kongres.

I predstavnicima civilnih, republičkih i gradskih, vlasti treba zahvaliti za susrete koje su priredili gostima i za srdačnost s kojom su goste katoličke teologe primali.

Ovom prikazu trebao bi logički slijediti prikaz XIII marijanskog kongresa u Zagrebu i Mariji Bistrici, ali za nj ovdje nema više prostora pa ćemo to pokušati učiniti drugom zgodom. I to će biti nastavak ovog prikaza.

ZUSAMMENFASSUNG

In diesem Artikel wird der 6. Internationaler Mariologischer Kongress beschrieben und nebenbei, zumindestens erwähnt, auch der 13. Marianischer Kongress. Dieser zweifache Kongress wurde vom 6. bis 15. August 1971 in Zagreb (Kroatien, SFRJ) von der Päpstlichen Marianischen Internationalen Akademie veranstaltet. Im Artikel sind alle wichtigere Angaben angegeben und fast alle wichtigere Vorträge, die am 6. Mariologischen Kongress vorgetragen wurden, kurz zusammengefasst. Den kroatischen Lesern wird auch die Päpstliche Marianische Internationale Akademie mit ausführlichen Angaben vorgestellt. Die Vorträge sind in 4 Abschnitten kurz, in einer Zusammenfassung, synthetisch vorgelegt. 1) Die Vorträge, die allgemein über die Marienverehrung etwas gesagt haben (Gerard Philipp, Eric Mascall und F. W. Küneht) oder besonders im Bezug auf die Zeit vom 6. bis 11. Jahrhundert die Marienlehre und Marienverehrung erforscht haben (Rene Laurentin, D. Dimitrijević, Josef Hasenfuss, Anton Troll und J. Weissgerber, 2) Die Vorträge, in denen die verschiedene Titeln wie zum Beispiel Maria Mater Misericordiae, die geistliche Mutterschaft, Maria mediatrix aller Gnaden, Auxiliatrix und so weiter beschrieben wurden, (Roschini, Aldama, Koehler, Balić, T. Horwath, G. Gaenen, Jelly), 3) Die Vorträge, in denen die Marienverehrung und die Lehre Mariens in der angegebenen Zeit auf Grund der liturgischen Dokumente und der alten Homilien (E. Toniolo, M. Tatić-Đurić, Giambertino, Girones, Grgić, Solano, B. Billet u. a.) oder auf Grund der Ikonographie (M. Tatić-Đurić, N. Cambi, B. Fučić, M. Miklavčić, H. M. Gillet, und Msgr. J. Nasrallah) und der partikularen Konzilien (M. Brlek) dargestellt wurde. 4) Die Vorträge, in denen die Verehrung und die Lehre Mariens (Mariologie) auf Grund der Schriften der vielen Kirchenväter und Theologen aus dieser Zeit vom 6. bis 11. Jahrhundert erklärt wurde. Dieser Abschnitt ist wieder in 6 Teile geteilt. Im ersten Teil sind die Kirchenväter wie die Päpste Hormisdas und Johannes II, Gregor der Grosse und Venantius Fortunatus erforscht. Im zweiten Teil Isidor von Sevilla, Hildephonsus von Toledo und Modesto von Jerusalem. Im dritten Teil Paulus Winfrid der Diakon, der Papst Johannes VII. Beda Venerabilis, Alkuin und Ambrosius Autpert. Im vierten Teil Theodorus Studita, Paschasius Radbertus alias Pseudo-Hieronymus und Amalarius. Im fünften Teil nur Notker Balbulus. Im sechsten Teil Fulbertus, Odilo, Gregor VII, Anselmo von Canterbury und Eadmer von Canterbury. 5) In diesem Abschnitt sind die Vorträge angegeben, die Marienverehrung im kroatischen Volk beschrieben haben (L. Ferencić, N. Cambi, B. Fučić, E. Perićić, I. Ostojić, A. Skobalj, I. Zelko). 6) Die Rolle Mariens im Koran und überhaupt im Islam (E. Testa, T. Jablanović, B. Krilić und N. Geagea). 7) Im Rahmen des 6. Marianischen Kongresses wurde auch ein ökumenisches Gespräch veranstaltet. Der Artikel schliesst mit den Beschlüssen des Kongresses und mit einigen kritischen Bemerkungen.

LITERATURA

U ovom prikazu bijahu mi pri ruci, osim ACTA CONGRESSUS MARIOLOGICI-MARIANI ZAGREB — MARIJA BISTRICA MCMLXXI., četiri sveska, II—V, što sam ih kao izvore stalno u članku navodio i slijedeći članci:

1. Pio Filippetto, 6. Internationaler Mariologischer Kongress und 13. Internationaler Marianischer Kongress in Zagreb, u ERBE UND AUFTRAG 48 (1972) nstr. 60—62.

2. Dom Bernard BILLET, uvodnik pod naslovom Marie, source d'un monde meilleur i članak Notes doctrinales: Les VI et VIII Congrès Mariologique et Marial de Zagreb, u RECHERCHES SUR LOURDES HIER ET AUJOURD'hui 36 (octobre) 1971, str. 151—162.

3. Časopis MIRIAM XXIII broj 137 od rujna-listopada 1971 cijeli je posvećen temi mariološko-marijanskog kongresa u Zagrebu i to u ovim naslovima Los Congresos Mariologico y Mariano Internacionales de Zagreb, str. 163 (uvodnik); VI Congreso Mariologico Internacional de Zagreb (9—12. VIII 1971) str. 164—173; P. Ismael, Hablando con el P. Balić, str. 174; XIII Congreso Mariano Internacional de Zagreb (12—15. VIII 1971) str. 176—182; Por

que el Papa non fue a Zagreb? str. 183; Miriam pregunta (intervju s Roschini, Pintard, Girones, Du Manoir, Gegea, Guidnon, Malo, Alonso, Pozo, Gauthier, Garo), str. 184—191; Miriam pregunta (intervju s rastavljenom braćom Chavannes, Mascall, Dimitrijević) str. 192—193; El Congreso en cifra str. 194.

4. Ismael Bengoechea, Manifestaciones del P. Melada, Secretario de la Pontifica Academia Mariana Internacional al Mirjam, u MIRIAM (Sevilla) broj 4 (1973) str. 183—188.

5. Rene LAURENTIN, A Zagabria il primo convegno religioso in un paese socialista. Pregano ancora nonostante Marx, u MESE, mjesečnik od FAMIGLIA CRISTIANA IV (1971) str. 36—43.

6. Bernard BILLET, Demain comme hier Marie sera-t-elle la source d'un monde meilleur? u CAHIERS MARIALS, broj 80 od 15. studeni 1971, str. 311—319.

7. Eamon R. CARROLL, OC, Report on the Zagreb Mariological Congress, u MARIAN STUDIES 23 (1972) str. 113—132.

8. E. LLAMAS MARTINEZ, NOTICIARIO: El VI Congreso Internacional Mariológico de Zagreb (6—12 agosto), u REVISTA ESPAÑOLA DE TEOLOGÍA 31 (1971) str. 435—446.

9. Dom Bernard BILLET, OSB, Notes mariales. Marie, source d'un monde meilleur. Les VIe et XIIIe Congrès Mariologique et Marial Internationaux de Zagreb, u ESPRIT ET VIE — L'AMI DU CLERGE, 81 (1971) br. 8 od 2. prosinca str. 43 sl.

10. Casopis MADRE DI DIO 38 (1971) Novembre str. 6—15 cijeli je posvećen temi mariološko-marijanskog kongresa u Zagrebu.

11. Ks. Stanislaw RUMINSKI, VI Międzynarodowy Kongres Mariologiczny w Zagrzebiu, u ATENEUM kaplanskie 64 (1972) str. 369—396.

12. AKSA, bilten Aktualnosti Kršćanska Sadašnjost, Zagreb, Marulićev trg 14. Svi brojevi su izlazili u danima od 5. do 15. kolovoza 1971., osobito oni koji su izlazili kao kongresno izdanje.

13. U stanovitij mjeri i Glas Koncila od kolovoza 1971. s obzirom na reportaže.